

ผู้เสียหายและการคุ้มครองผู้เสียหาย

พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มีบทบัญญัติที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพในทางทรัพย์สินของบุคคล กล่าวคือ มาตรการยึดหรืออายัดทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดมูลฐานให้ตกเป็นของแผ่นดิน โดยวัตถุประสงค์หลักของพระราชบัญญัตินี้ คือ ต้องการที่จะตัดวงจรของอาชญากรรมให้หมดไป โดยไม่ให้อาชญากรนั้นมีทรัพย์สิน หรือเงินทุนที่จะนำไปหมุนเวียนใช้ในการกระทำความผิดได้ต่อไป ซึ่งในบทที่ 3 จะมุ่งศึกษาในเรื่องของผู้เสียหายและการคุ้มครองผู้เสียหาย ตลอดถึงหลักการและเจตนารมณ์ในการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายในความผิดมูลฐาน คำนิยามของ “ผู้เสียหายในความผิดมูลฐาน” หมายความว่าผู้ใด และมีหลักเกณฑ์ในการนิยามอย่างไร โดยจะกล่าวอย่างละเอียด

3.1 หลักการและแนวคิดในการคุ้มครองผู้เสียหาย

ผู้เสียหายในคดีอาญาหรือเหยื่ออาชญากรรม มักได้รับผลกระทบใน 3 ด้าน คือ ผลกระทบต่อสภาพร่างกาย ผลกระทบทางด้านการเงิน และผลกระทบทางด้านสภาพจิตใจ การให้ความช่วยเหลือและคุ้มครองจึงต้องกระทำให้สอดคล้องกับผลกระทบดังกล่าวด้วย จากการศึกษาพบว่า แต่ละประเทศมีกฎหมายเพื่อให้ความช่วยเหลือและคุ้มครองผู้เสียหาย อันเป็นหลักประกันสิทธิของผู้เสียหายในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยบางประเทศจะปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญ บทบัญญัติต่างๆ ของกฎหมายอาญา เป็นต้น ส่วนที่บัญญัติไว้เป็นกฎหมายพิเศษเฉพาะหลายๆ ประเทศจะกำหนดเป็นเรื่องการชดเชยความเสียหาย แก่เหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหาย โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบที่ต่างกัน¹ และแต่ละประเทศมีแนวคิดในการคุ้มครองผู้เสียหายนั้นต่างกันออกไปในแต่ละแนวคิด คือ แนวคิดในการคุ้มครอง

¹ สุทธิชัย ทวีชัยการ, อารยะ ธีรภัทรานนท์, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ หัวข้อ การคุ้มครองพยานและการให้ความช่วยเหลือและคุ้มครองผู้เสียหาย (อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านอาชญากรรมข้ามชาติที่จัดตั้งในลักษณะองค์กร ค.ศ.2000 ข้อ 24, 25), สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, น. 115.

ผู้เสียหายในคดีอาญาเรื่องรัฐสวัสดิการ (Welfare State) แนวคิดในการให้ความช่วยเหลือแก่เหยื่ออาชญากรรมและการป้องกันการตกเป็นเหยื่อ (Assistance to Victims and Prevention of Victimization) แนวคิดเกี่ยวกับการชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหาย เป็นต้น

3.1.1 แนวคิดในการคุ้มครองผู้เสียหายในคดีอาญาเรื่องรัฐสวัสดิการ (Welfare State)

แนวคิดในการคุ้มครองผู้เสียหายที่เป็นแนวคิดเรื่องรัฐสวัสดิการนี้ กล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดที่มีวัตถุประสงค์แรกเริ่มเพื่ออธิบายถึงสาเหตุที่รัฐจำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือแก่เหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายในคดีอาญาในกรณีที่ต้องตกเป็นผู้ได้รับผลร้ายจากอาชญากรรมโดยเฉพาะในคดีอาญาร้ายแรง รัฐหรือชุมชนได้ทราบถึงความสูญเสียของผู้ที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม เช่น ถูกปล้น ชิงทรัพย์ ทำร้ายร่างกายบาดเจ็บสาหัสหรือถึงแก่ความตาย เป็นต้น ทั้งนี้หากว่ารัฐไม่ยื่นมือเข้าช่วยเหลือผู้เสียหายจะต้องทนทุกข์ทรมานจากผลกระทบที่ตนเองไม่ได้เป็นผู้ก่อขึ้น²

สาเหตุที่รัฐต้องให้ความช่วยเหลือแก่เหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายในคดีอาญานั้น มีแนวคิดสนับสนุนอยู่ 2 ประการ คือ

(1) รัฐมีหน้าที่ในการป้องกันอาชญากรรม ดังนั้น จึงสมควรรับผิดชอบชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย ทั้งนี้เพราะว่ารัฐไม่สามารถให้ความคุ้มครองแก่พลเมืองของตนให้ปลอดภัยจากอาชญากรรมได้

(2) เป็นการขยายบริการสังคมทางด้านรัฐสวัสดิการ ด้วยความคิดที่ว่ารัฐสมควรให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลที่ต้องการความช่วยเหลือ โดยเฉพาะผู้เสียหายในคดีอาญาหรือเหยื่ออาชญากรรมซึ่งได้รับความเสียหายอันไม่อาจหลีกเลี่ยงได้³

กระบวนการในชั้นต่างๆ ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเป็นไปเพื่อความยุติธรรมต่อเหยื่อ (ผู้เสียหาย) ภายใต้อาณัติที่เป็นสิทธิและศักดิ์ศรีของเหยื่อ และเพื่อเป็นการคุ้มครองเหยื่ออาชญากรรมจากการใช้อำนาจที่เกินขอบเขตอันเป็นการกระทบกระเทือนต่อชีวิตส่วนตัวหรือ

² เฟื่องอ้าง, น. 16.

³ วีระศักดิ์ แสงสารพันธ์, “ผู้เสียหายในคดีอาญา : การศึกษาสิทธิและการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทย.” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544) น. 63-66.

ศักดิ์ศรี จึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้ความคุ้มครองแก่เหยื่ออาชญากรรมและครอบครัวของเหยื่อ เพื่อต่อสู้กับการคุกคาม การข่มขู่ และความเสี่ยงต่อการแก้แค้นของผู้กระทำผิด⁴

3.1.2 แนวคิดในการให้ความช่วยเหลือแก่เหยื่ออาชญากรรมและการป้องกันการตกเป็นเหยื่อ (Assistance to Victims and Prevention of Victimization)

แนวคิดนี้ต้องการให้ผู้เสียหายซึ่งตกเป็นเหยื่อจะต้องได้รับความคุ้มครองโดยนโยบายในการพัฒนาทางสังคม และโดยมาตรการในการคุ้มครองที่มีความเหมาะสม และมาตรการในการคุ้มครองนั้นจะต้องรวมถึงข้อมูลข่าวสารเฉพาะ และคำแนะนำช่วยเหลือเพื่อป้องกันการตกเป็นเหยื่อต้องได้รับการเผยแพร่ต่อสาธารณะและต่อเหยื่ออาชญากรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกลุ่มผู้อ่อนแอที่อาจจะตกเป็นผู้เสียหายในคดีอาญาได้⁵

3.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับการชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหาย

การชดเชยค่าเสียหาย เป็นการลงโทษให้ผู้กระทำความผิดชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายจากอาชญากรรม การชดเชยค่าเสียหายนั้นมีความแตกต่างจากการจ่ายค่าตอบแทน ความเสียหาย ซึ่งเป็นเรื่องที่รัฐเข้ามามีส่วนช่วยบรรเทาความเสียหายจากผลของอาชญากรรม แก่ผู้เสียหายเอง การชดเชยค่าเสียหายเป็นการดำเนินตามสิทธิของผู้เสียหาย ที่ถูกทำให้เกิดความเสียหายจากอาชญากรรมที่ประทุษร้ายต่อผู้เสียหาย เป็นการชี้ให้เห็นถึงความรับผิดชอบของผู้กระทำผิดที่จะต้องชดเชย การชดเชยค่าเสียหายจึงมีลักษณะเป็นโทษ

3.2 หลักการและแนวคิดในการคุ้มครองผู้เสียหายในความผิดมูลฐาน

แนวคิดในการคุ้มครองผู้เสียหายนั้นมีจุดมุ่งหมายในการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในความผิดมูลฐาน โดยขั้นตอนปกติเมื่อปรากฏหลักฐานเป็นที่เชื่อได้ว่าเป็นทรัพย์สินที่เกี่ยวกับการกระทำความผิดมูลฐาน เลขาธิการสำนักงานป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน ส่งเรื่องให้พนักงานอัยการยื่นคำร้องขอให้ศาลมีคำสั่งให้ทรัพย์สินดังกล่าวตกเป็นของแผ่นดิน

⁴ เฟิงอ้าง, น. 63-66.

⁵ เฟิงอ้าง, น. 102-105.

ต่อไป แต่มีเหตุอันสมควรที่สามารถดำเนินการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในความผิดมูลฐานได้ก่อน คือ มีเหตุสมควรที่จะไม่ให้ทรัพย์สินนั้นตกเป็นของแผ่นดิน แต่ให้ไปดำเนินการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายก่อน ซึ่งในบทบัญญัติดังกล่าวได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของเลขาธิการเป็นผู้ส่งเรื่องให้กับพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายที่กำหนดความผิดฐานนั้นดำเนินการตามกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายก่อน เพื่อให้ผู้ที่ได้รับความเสียหายนั้นสามารถได้รับการเยียวยาชดใช้ความเสียหายจากการกระทำความผิดอาญาอันเป็นความผิดมูลฐานนั้นตามบทบัญญัติในมาตรา 49 วรรคท้าย⁶

3.2.1 หลักการและแนวคิดในการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายในความผิดมูลฐานของประเทศสหรัฐอเมริกา

การตกเป็นผู้เสียหายในคดีอาญาหรือเหยื่ออาชญากรรมส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของชาวอเมริกันเป็นจำนวนมาก ได้สร้างความเสียหายให้แก่ชีวิต ความรู้สึก ความปลอดภัย และทรัพย์สินต่อชีวิตของชาวอเมริกันซึ่งยากที่จะทำการเยียวยาได้ บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญามีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อผู้เสียหายในคดีอาญาและพยานในคดีอาญาอย่างยุติธรรมโดยการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินและชีวิตบุคคลเหล่านั้น โดยให้ความสำคัญกับผู้เสียหายในคดีอาญา และการทำให้ผู้เสียหายได้รับสิทธิและสามารถดำเนินการเรียกร้องสิ่งที่สูญเสียกลับคืน หรือการเข้าถึงการชดเชยความเสียหายจากรัฐ หรือได้รับการชดใช้โดยผู้กระทำความผิด และการมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมของผู้เสียหายในคดีอาญา⁷

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาในสหรัฐอเมริกาเป็นรูปแบบของการดำเนินการโดยรัฐซึ่งพัฒนามาจากกระบวนการยุติธรรมที่ดำเนินการโดยเอกชน หรือผู้เสียหาย จนกระทั่งช่วงทศวรรษที่ 1970 เกิดมีความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายในคดีอาญาซึ่งเป็นการทำให้เหยื่ออาชญากรรมได้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งที่ไม่สามารถแบ่งแยกออกจากกระบวนการยุติธรรมได้อีกครั้งหนึ่ง การเคลื่อนไหวนี้ได้กลายมาเป็นรากฐานที่สำคัญ

⁶ โปรดดูพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 49 ในภาคผนวก

⁷ Peggy M. Tobolowsky, Victim Participation in the Criminal Justice Process : Fifteen Years After the President's Task Force on Victim of Crime, (<http://www.victimology.nl>)

ในการให้ความสำคัญกับผู้เสียหายในคดีอาญาและความต้องการของผู้เสียหายในคดีอาญา ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับมลรัฐ ความพยายามริเริ่มเสนอกฎหมายจำนวนมากในการทำให้ ผู้เสียหายได้รับสิทธิและสามารถเรียกร้องสิ่งที่สูญเสียไปกลับคืน หรือเข้าถึงการชดเชย ความเสียหายจากรัฐ หรือได้รับการชดเชยโดยผู้กระทำผิดต่อความทุกข์ทรมานในการที่ ตกเป็นผู้เสียหายในคดีอาญา แต่ในขณะเดียวกันนั้น กระบวนการที่ให้ผู้เสียหายในคดีอาญาได้ มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน⁸

การเคลื่อนไหวของผู้เสียหายในคดีอาญาในสหรัฐอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ 1970 ได้บรรลุความสำเร็จทำให้มีการออกกฎหมายและพระราชบัญญัติในมลรัฐ ส่วนใหญ่เกี่ยวกับการชดเชยความเสียหายสำหรับเหยื่ออาชญากรรมที่ร้ายแรง การสร้างการบริการและโครงการ ช่วยเหลือแก่เหยื่อจำนวนมากและมีการเกิดขึ้นขององค์กรต่างๆ จำนวนมากทั้งในระดับชาติ ที่ให้ความสำคัญกับประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับเหยื่อ คือ คณะกรรมาธิการของประธานาธิบดี ว่าด้วยเหยื่ออาชญากรรม ปี ค.ศ.1982 ที่ตั้งขึ้นในสมัยของประธานาธิบดี Ronald Reagan เพื่อ ทำการศึกษาและรวบรวมความเห็นจากผู้มีวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการให้ความช่วยเหลือ แก่เหยื่อและการรับฟังความเห็นจากเหยื่ออาชญากรรมเอง⁹ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียม กันระหว่างการให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลย ซึ่งเป็นผู้กระทำผิดกฎหมาย กับการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญาซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์

โดยความไม่เท่าเทียมกันนี้ได้ทำให้เกิดข้อเสนอให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ แห่งสหรัฐอเมริกาโดยต้องการให้มีการแก้ไขบทบัญญัติเพิ่มเติมที่หกเพื่อให้ผู้เสียหาย ได้รับการคุ้มครองสิทธิเช่นเดียวกันกับผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา นับแต่นั้นมาจนกระทั่ง ในทศวรรษที่ 1990 ในทุกๆ มลรัฐได้ตระหนักถึงสิทธิในทางกฎหมายของเหยื่ออาชญากรรม และหลายๆ มลรัฐได้มีการให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญาไว้ในรัฐธรรมนูญ ของมลรัฐ ในปัจจุบันนี้มีจำนวนถึง 50 มลรัฐที่มีกฎบัตรว่าด้วยสิทธิของเหยื่อ (Victim's Bill of Rights) และมีมลรัฐจำนวน 29 มลรัฐที่มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญให้มีบทคุ้มครองเหยื่อไว้ใน รัฐธรรมนูญของมลรัฐ

นับแต่ที่พระราชบัญญัติต่อต้านลัทธิก่อการร้ายและการใช้โทษประหารชีวิต 1996 ได้ประกาศใช้ โดยในหัวข้อที่ 2 เกี่ยวกับ “คำสั่งชดเชยความเสียหายให้แก่เหยื่อ” (Mandatory

⁸ วีระศักดิ์ แสงสารพันธ์, อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 3, น. 106-107.

⁹ สุทธิชัย ทวีชัยการ, อารยะ ธีรภทธานนท์. อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 1, น. 116.

Victims Restitution Act) แสดงให้เห็นการปฏิรูปกฎหมายที่เกี่ยวกับการชดเชยความเสียหายให้แก่เหยื่อ โดยบัญญัติรวบรวมกระบวนการในการออกคำสั่งชดเชยค่าประกันความเสียหาย และกำหนดบทบังคับให้คำสั่งชดเชยความเสียหายโดยผู้กระทำผิดภายหลังมีการตัดสินลงโทษผู้กระทำผิดมีผลบังคับใช้ได้ ทำให้การออกคำสั่งของศาลมีความกว้างขวางครอบคลุมการชดเชย โดยคำนึงถึงความเสียหายเป็นฐาน (Loss-based Restitution) แนวคิดที่สำคัญของการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญา กล่าวคือ โดยข้อกำหนดอันใหม่ของกฎหมายฉบับนี้ให้ศาลสั่งให้มีการชดเชยค่าเสียหายตามความเป็นจริงเต็มจำนวนในคดีที่มีพยานหลักฐานชัดเจนว่าจำเลยเป็นผู้กระทำผิด¹⁰ ซึ่งศาลต้องสั่งให้ฝ่ายจำเลยชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายโดยไม่ต้องคำนึงถึงสภาพในทางเศรษฐกิจของจำเลย ซึ่งถูกศาลพิพากษาลงโทษแล้วนั้น¹¹ โดยเฉพาะในคดีต่อไปนี้

(1) อาชญากรรมร้ายแรงที่ได้ให้คำนิยามตาม 18 U.S.C. § 16

(2) การกระทำผิดต่อทรัพย์สินได้หัวเรื่องที่ 18 อันรวมถึงการกระทำผิดใดๆ โดยการฉ้อโกงหรือการหลอกลวง

(3) การกระทำผิดที่ได้กำหนดในข้อบทที่ 1365 ซึ่งเกี่ยวข้องกับการให้สินบนเกี่ยวกับผลผลิตของผู้บริโภค¹² และ

(4) ในกรณีนั้นได้มีผู้ได้รับความเสียหายหรือเหยื่อซึ่งต้องทนทุกข์ทรมานทางร่างกายหรือการสูญเสียที่เป็นตัวเงิน¹³ โดยกฎหมายกำหนดให้ศาลจะออกคำสั่งให้ชดเชยค่าเสียหายแก่บุคคลอื่นนอกจากผู้เสียหายได้ ถ้าหากว่าเป็นการตกลงที่เกิดขึ้นในกระบวนการต่อรอง¹⁴

ในส่วนของการขอยกเว้นสำหรับสำหรับการออกคำสั่งชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายนั้นคือ ในกรณีของการกระทำผิดต่อทรัพย์สินถ้าหากว่าศาลค้นพบข้อเท็จจริงว่าจำนวนของผู้เสียหายมีจำนวนมากจนการชดเชยค่าเสียหายไม่สามารถปฏิบัติได้ หรือการวินิจฉัยข้อเท็จจริงในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสาเหตุหรือจำนวนความสูญเสียของผู้เสียหายจะทำให้เกิดความยุ่งยาก หรือทำให้การพิพากษาคดีล่าช้าลงไป เพราะเหตุการณ์ชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายคนหนึ่งคนใดนั้น เป็นการสร้างภาระที่หนักเกินไปแก่กระบวนการพิพากษาคดี¹⁵

¹⁰ โปรดดู 18 U.S.C. § 3663 A

¹¹ สุทธิชัย ทวีชัยการ, อารยะ ธีรภัทรานันท์. อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 1, น. 127-128.

¹² โปรดดู 18 U.S.C. § 3663 (c)(1)A

¹³ โปรดดู 18 U.S.C. § 3663 A (c)(1)(B)

¹⁴ โปรดดู 18 U.S.C. § 3663 A(a)(3)

¹⁵ โปรดดู 18 U.S.C. § 3663 A(c)(3)

นอกจากนี้แล้ว กระบวนการในการสั่งให้ผู้กระทำผิดชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา ยังได้นำไปใช้เป็นเงื่อนไขในขั้นตอนการคุมประพฤติผู้ต้องขังที่ได้รับการปลดปล่อยด้วย¹⁶ ในแนวทางปฏิบัติของพนักงานอัยการนั้น การที่จะได้รับการคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายนี้นั้น ต้องเป็นผู้เสียหายที่ไม่ได้มีส่วนในการกระทำความผิดในคดีนั้น แต่ก็ยังให้ความคุ้มครองแก่ผู้เสียหายที่มีส่วนในการกระทำความผิดในคดีอื่นและตกเป็นผู้เสียหายที่ได้รับการคุ้มครองในอีกคดีหนึ่ง¹⁷

ลักษณะของการประกอบอาชญากรรมในปัจจุบันเป็นอาชญากรรมที่มีลักษณะเป็นการดำเนินการที่เป็นองค์กรมากขึ้น ทำให้การนำตัวผู้กระทำความผิดอาญานั้นมาลงโทษย่อมเป็นไปได้มาก อีกทั้งยังเป็นการกระทบกระเทือนต่อระบบเศรษฐกิจอีกด้วย เช่น ความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด จะมีการดำเนินการเป็นองค์กร จึงเป็นการยากที่จะหาพยานหลักฐานมาดำเนินคดีกับผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่เบื้องหลัง ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการกระทำความผิดดังกล่าวโดยตรง นอกจากนี้การมุ่งที่จะปราบปรามและดำเนินคดีกับบุคคลแต่เพียงอย่างเดียว นั้นยังไม่เพียงพอที่จะหยุดยั้งหรือล้มล้างองค์กรอาชญากรรมดังกล่าว เนื่องจากความผิดที่องค์กรดังกล่าวกระทำมักจะมีผลตอบแทนเป็นเงินจำนวนมหาศาล แม้เจ้าหน้าที่ของรัฐจะสามารถจับกุมและดำเนินคดีกับผู้ที่เป็นหัวหน้าหรือผู้นำขององค์กรได้ จึงต้องมีมาตรการในการปราบปรามองค์กรอาชญากรรมดังกล่าวเป็นพิเศษ เพื่อเป็นการตัดวงจรการกระทำความผิดให้หมดไปอย่างสิ้นเชิง โดยมาตรการที่สำคัญคือ การริบทรัพย์สินทางแพ่งนั่นเอง

ลักษณะของการฟอกเงิน¹⁸ คือ การโอนเงินที่ได้มาโดยผิดกฎหมายให้กลายมาเป็นเงินที่ชอบด้วยกฎหมาย เพื่อปกปิดถึงแหล่งที่มาของเงิน¹⁹ โดยมีรูปแบบเป็นอาชญากรรมทางเศรษฐกิจโดยแท้ มีลักษณะทั่วไป คือการชำระล้างเงินที่ได้มาจากการค้ายาเสพติดบนถนนในเมืองโดยการทำธุรกรรมทางการเงินที่ธนาคารและเปลี่ยนสภาพทรัพย์สินให้กลายเป็นทรัพย์สินที่ถูกต้องด้วยกฎหมาย ทุกวันนี้เงินที่ได้มามีสภาพที่ง่ายต่อการเคลื่อนย้าย จำหน่าย จ่ายโอนของเงินทุนที่ได้มาจากการกระทำความผิดอาญาไปทั่วประเทศสหรัฐอเมริกา หรือสถาบันการเงิน

¹⁶ โปรดดู 18 U.S.C. § 3663 (a); 3663A(c)(1)(A); 18 U.S.C. § 3563 (b)(2)

¹⁷ "The Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance," (<http://www.victimology.nl>)

¹⁸ Black's Law Dictionary 1027 (8th ed. 2005)

¹⁹ "Money Laundering," (<http://www.federalcrimes.com/moneylaundering.htm>)

ของต่างประเทศเพียงแค่วิธีการกดปุ่มทางคอมพิวเตอร์เท่านั้น ก็สามารถทำการฟอกเงินออกไปยังสังคม ระบบเศรษฐกิจ ธนาคาร ตลาดหุ้นและบ่อนการพนัน การฟอกเงินจึงมีผลกระทบต่อภาพรวมของเศรษฐกิจทั่วโลก ซึ่งกล่าวได้ว่า เงินจำนวนหลายพันล้านดอลลาร์ได้เข้าสู่กระบวนการฟอกเงินและนำออกไปสู่การฟอกเงินระดับโลก²⁰

โดยหลักการและสาระสำคัญของกฎหมายปราบปรามการฟอกเงินของสหรัฐอเมริกาซึ่งมีมาตรการที่สำคัญ คือ มาตรการริบทรัพย์ทางแพ่ง การริบทรัพย์ในประเทศสหรัฐอเมริกา มีมาตั้งแต่ยุคอาณานิคม กฎหมายให้อำนาจอัฐบาลในการยึดเรือและสินค้าบนเรือที่ฝ่าฝืนกฎหมายศุลกากรและกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นต่อวัตถุที่เกี่ยวข้องกับการกระทำ ความผิดมากกว่าที่จะมุ่งเน้นที่ตัวลูกเรือหรือกัปตันเรือ แม้ว่าเจ้าของเรือที่ถูกริบนั้นจะไม่ได้รู้เห็นกับการกระทำความผิดก็ตาม ซึ่งนำมาสู่กระบวนการริบทรัพย์ทางแพ่ง²¹ (Civil Forfeiture) ต่อมาในปี ค.ศ.1969 สภาองเกรสได้นำหลักการริบทรัพย์ดังกล่าวมาใช้เป็นเครื่องมือต่อสู้กับองค์กรอาชญากรรมและปราบปรามขบวนการค้ายาเสพติด โดยมีความมุ่งประสงค์ที่จะใช้กฎหมายดังกล่าวเพื่อเป็นเครื่องมือในการตัดทอนอำนาจทางเศรษฐกิจ คือ กำไรและทรัพย์สินที่ใช้ในขบวนการอาชญากรรมดังกล่าว²²

วัตถุประสงค์ของกฎหมายฟอกเงินของสหรัฐอเมริกาซึ่งถือเป็นประเทศต้นแบบของประเทศไทยเพื่อดำเนินการกับองค์กรอาชญากรรมยาเสพติดและผู้กระทำความผิดอาชญากรรมประเภทต่างๆ และเพื่อจัดการกับตัวทรัพย์สินที่ผิดกฎหมายโดยไม่เกี่ยวกับตัวบุคคล อันเป็นการตัดวงจรการประกอบอาชญากรรมขององค์กรอาชญากรรม ได้กำหนดให้การฟอกเงินเป็นความผิดทางอาญาแยกออกมาโดยเฉพาะ เรียกว่า Money Laundering Control Act of 1986 ทั้งนี้กฎหมายเกี่ยวกับความผิดการฟอกเงินนี้เป็นส่วนหนึ่งของ The Anti-Drug Abuse Act of 1986 การปราบปรามการฟอกเงินมีมาตรการที่สำคัญคือ การริบทรัพย์สิน (Asset Forfeiture) หมายถึง การที่รัฐไปพรากเอาทรัพย์สินมาจากบุคคลใด เนื่องจากการที่บุคคลนั้นได้กระทำ

²⁰ Department of Treasury and Justice, "1999 U.S. Money Laundering Strategy," (<http://www/bogota.usebassy.gov/wwwsml59.shtml>) 23 September 1999.

²¹ กระบวนการริบทรัพย์ทางแพ่ง เป็นกระบวนการทางกฎหมายที่มุ่งกระทำต่อตัวทรัพย์สิน ซึ่งถือว่าตัวทรัพย์สินเองที่กระทำการฝ่าฝืนกฎหมาย เพราะเป็นการสนับสนุนให้เกิดอาชญากรรมขึ้น

²² สำนักงานต่างประเทศ, "บทวิเคราะห์กฎหมายต่างประเทศ," (<http://www.inter.go.th/botkawm/page42.htm>.) ไม่ปรากฏวันที่.

ความผิดนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง หมายถึงการบังคับเอาซึ่งทรัพย์สินเฉพาะอย่างอันมีความเกี่ยวพันอยู่กับการกระทำความผิด²³ อีกทั้งเพื่อตัดสิทธิของคนร้ายในผลประโยชน์ที่ได้มาอย่างผิดกฎหมาย คือ มุ่งทำลายล้างองค์กรอาชญากรรมโดยการยึดอุปกรณ์ และเครื่องมือของคนร้ายที่ใช้ในการก่ออาชญากรรม ยึดเงินทุนที่ใช้ในการปฏิบัติการ และเป็นการยับยั้ง คือ การติดตามเงินและทรัพย์สินเพื่อนำไปสู่ตัวบงการใหญ่ (Big Boss) ตามกฎหมายการยึดทรัพย์สินของรัฐบาลกลาง (Federal Forfeiture Laws) สิ่งที่สามารถยึดได้ ได้แก่ สิ่งที่ใช้ช่วยเหลือ สิ่งที่ใช้ในการก่อคดี ศาลของสหรัฐอเมริกาได้กำหนดว่าการยึดทรัพย์สินต้องเป็นไปตามสัดส่วนของอาชญากรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งไม่ใช่ว่ากฎหมายทุกฉบับจะมีบัญญัติในการยึดทรัพย์สินได้เสมอไป

ประเทศสหรัฐอเมริกาได้มีการบังคับใช้มาตรการริบทรัพย์สินทางแพ่งมาเป็นเวลานาน โดยเอาหลัก The Rule of Deodand มาเป็นพื้นฐานการริบทรัพย์สินทางแพ่งในประเทศของตน โดยถือว่าวัตถุที่ใช้ในการกระทำความผิดหรือครอบครองไว้โดยผิดกฎหมายเป็นการละเมิดกฎหมาย มาตรการริบทรัพย์สินนี้ได้นำไปบัญญัติไว้ในกฎหมายศุลกากรสหรัฐอเมริกา การริบทรัพย์สินทางแพ่ง²⁴ เป็นการดำเนินคดีที่เรียกว่า “In rem”²⁵ ที่มุ่งกระทำต่อทรัพย์สินมากกว่าตัวผู้กระทำความผิด โดยมีพื้นฐานหลักกฎหมายที่ว่า ทรัพย์สินมีความผิดในฐานะที่ถูกใช้ หรือได้มาจากการกระทำผิด กล่าวอีกนัยหนึ่ง จำเลยในกระบวนการพิจารณาแบบ In rem คือตัวทรัพย์สินนั่นเอง และการพิจารณาก็แตกต่างหากโดยเด็ดขาดจากการดำเนินคดีอาญากับผู้เป็นเจ้าของตัวทรัพย์สิน การริบทรัพย์สินทางแพ่งนี้มีรากฐานแนวความคิดมาจากในกฎหมายคอมมอนลอว์ที่ว่า ตัวทรัพย์สินที่เกี่ยวกับการกระทำความผิดนั้นเอง เป็นทรัพย์สินที่ผิดและต้องปรับให้แก่พระเจ้า ทรัพย์สินที่จะริบได้นั้น ต้องเป็นทรัพย์สินผิดกฎหมายโดยไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าทรัพย์สินนั้นเป็นของผู้กระทำความผิดหรือของผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากถือกันว่าทรัพย์สินนั้นเองเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย ทรัพย์สินนั้นจึงมีผลทันทีมาตั้งแต่มีการกระทำความผิด การโอนต่อๆ มาจึงไม่มีผล ผู้รับโอนจะอ้างว่าตนได้รับมาโดยสุจริตไม่ได้ ทางด้านกระบวนการวิธีพิจารณาความนั้น การริบทรัพย์สิน

²³ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, “การริบทรัพย์สิน,” อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายประสิทธิ์ ศรีนท, น. 62.

²⁴ James R. Richards, *Transnational Criminal Organization, Cybercrime, and Money Laundering : A Handbook for Law Enforcement Officers, Auditors, and Financial Investigator*, (Florida : CRC Press LLC., 1999) p.194-195.

²⁵ “In rem” หมายถึง กระบวนพิจารณาหรือการดำเนินคดีกับทรัพย์สิน ซึ่งตรงข้ามกับการดำเนินคดีบุคคล ที่เรียกว่า “In personum”

จะฟ้องศาลที่ทรัพย์สินนั้นตั้งอยู่ และจะฟ้องตัวทรัพย์สินนั้นเป็นจำเลยในคดีโดยตรง การที่จะได้ตัวผู้กระทำความผิดมาด้วยหรือไม่ ไม่เป็นอุปสรรคในการที่จะดำเนินคดีกับทรัพย์สินนั้น ส่วนวิธีพิจารณาเรื่องการรับฟังพยานหลักฐาน ถือหลักการซึ่งน้ำหนักพยานตามปกติของวิธีพิจารณาความแพ่ง (Preponderance of the Evidence) ทั่วไป โดยไม่ต้องพิสูจน์พยานหลักฐานจนปราศจากข้อสงสัย (Beyond Reasonable Doubt) เหมือนในคดีอาญา โดยทฤษฎีแล้วถือว่าตัวทรัพย์สินเองที่กระทำการฝ่าฝืนกฎหมาย เพราะสนับสนุนให้เกิดอาชญากรรมขึ้น การริบทรัพย์สินทางแพ่งนี้กำหนดให้รัฐเป็นผู้มีภาระการพิสูจน์ "เหตุอันควรสงสัย" (Probable Cause) ว่าทรัพย์สินนั้นฝ่าฝืนกฎหมายสหพันธรัฐ จากนั้นภาระการพิสูจน์ก็จะตกเป็นของผู้อ้างข้อค้นทรัพย์สินที่ถูกริบ (Claimant) ต้องมีการยื่นคำร้อง และการชี้แจงถึงที่มาของทรัพย์สิน โดยจะต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าทรัพย์สินดังกล่าวไม่เข้าข่ายที่จะถูกริบตามกฎหมาย การริบทรัพย์สินด้วยกระบวนการทางแพ่งเป็นกระบวนการที่อิสระจากการดำเนินคดีอาญากับบุคคล ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษหรือไม่มีความพิพากษาลงโทษจำเลยว่าเป็นผู้กระทำความผิดแต่ทรัพย์สินนั้นก็สามารรถถูกริบได้ ถ้าฝ่ายรัฐแสดงเหตุอันควรสงสัยให้ศาลเห็นว่า ทรัพย์สินนั้นเกี่ยวกับการกระทำความผิดหรือถ้าบุคคลผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินเข้ามาต่อสู้คดี แต่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด

การริบทรัพย์สินทางแพ่งมักจะนำไปใช้ในกฎหมายยาเสพติด และยังมีการนำการริบทรัพย์สินทางแพ่งไปใช้กับกฎหมายอื่นๆ เช่น การค้าประเวณี หรือแม้แต่การกระทำทางกฎหมายอื่นๆ รัฐบาลเพียงแต่สืบสวนสอบสวนให้ได้ว่า ทรัพย์สินได้ถูกนำไปใช้ในการกระทำความผิด หรืออาจใช้ในการกระทำความผิดกฎหมายหรือนำไปสู่การกระทำความผิดกฎหมาย โดยรัฐบาลจะดำเนินการฟ้องร้องเอาที่ทรัพย์สิน ไม่ใช่เจ้าของทรัพย์สิน และผู้เป็นเจ้าของคนหลังจะต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าทรัพย์สินนั้นไม่ใช่ทรัพย์สินที่ใช้ในการกระทำความผิด ทรัพย์สินที่ถูกริบอาจเป็นเงินสด รถยนต์ อสังหาริมทรัพย์ หรือแม้กระทั่งกิจการที่เป็นธุรกิจ แม้ว่าเจ้าของทรัพย์สินจะไม่ได้ตระหนักถึงว่า ผู้เช่าทรัพย์สิน หรือเด็ก และแม้แต่คนแปลกหน้าได้กำลังเกี่ยวข้องกับยาเสพติดโดยมีทรัพย์สินนั้นเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งบางครั้งเพียงแต่การครอบครองทรัพย์สิน อย่างเช่นเงินสดเป็นจำนวนมาก ก็เป็นการเพียงพอที่จะถูกริบทรัพย์สินได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินสดเป็นสิ่งที่สามารถนำไปสู่การแกะรอยของโคเคน หรือยาเสพติดชนิดอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี

ความสามารถที่จะดำเนินการริบทรัพย์โดยปราศจากการพิสูจน์ความผิดสร้างการกระตุ้นใหม่ๆ สำหรับเจ้าหน้าที่ตำรวจในการริบทรัพย์²⁶ โดยก่อนหน้านี้ระบบในประเทศสหรัฐอเมริกาเน้นล้มเหลวในการคุ้มครองผู้กระทำผิดและเจ้าของทรัพย์สินผู้สุจริตจากการสงสัยของเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมาย โดยการริบทรัพย์ของเจ้าหน้าที่โดยปราศจากการตระหนักถึงความสุจริตของผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้น หรือผู้ที่ไม่ได้ถูกพิพากษาว่ากระทำความผิดหรือเพียงเพราะเหตุที่เขาถูกสงสัยเท่านั้น บุคคลเหล่านี้ไม่ควรที่จะถูกริบทรัพย์²⁷

โดยกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและปราบปรามการฟอกเงินของสหรัฐอเมริกาได้กำหนดมาตรการต่างๆ ทางกฎหมายให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องเข้าดำเนินการกับทรัพย์สินของประชาชนได้ โดยมาตรการทางกฎหมายที่เป็นการกระทบต่อสิทธิในทรัพย์สินของประชาชนเป็นกรณีที่เกิดมีการกระทำความผิดอาชญาฐานฟอกเงินตามพระราชบัญญัติควบคุมการฟอกเงิน ค.ศ. 1986 (the Money Laundering Control Act 1986 - MLCA) ได้กำหนดให้การฟอกเงินเป็นความผิดอาญาโดยนำมาประมวลไว้ใน 18 U.S.C. มาตรา 1956 นอกจากนี้เมื่อทราบว่าทรัพย์สินนั้นเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดตามกฎหมายฟอกเงินของสหรัฐอเมริกาแล้วก็ให้อำนาจแก่เจ้าพนักงานในการริบทรัพย์สินของผู้กระทำความผิดได้ โดยมีการแบ่งการริบทรัพย์ ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การริบทรัพย์ทางแพ่ง และการริบทรัพย์ทางอาญา

มาตรา 981 แห่งประมวลกฎหมายสหรัฐอเมริกา เป็นมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการริบทรัพย์สินทางแพ่งที่ให้อำนาจรัฐในการดำเนินการยึดทรัพย์สินภายใต้การค้นหรือการจับกุม โดยถูกต้องด้วยกฎหมาย ทรัพย์สินที่ถูกยึดนั้นจะถูกรัฐดำเนินการต่อตัวทรัพย์สินนั้นเอง โดยรัฐต้องแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างความผิดอาญาและทรัพย์สินที่ถูกยึดมานั้น โดยต้องมีความเชื่อมโยงกับความผิดมูลฐานที่กำหนดไว้

การริบทรัพย์ด้วยกระบวนการทางแพ่งนั้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารมีอำนาจในการยึดทรัพย์สินก่อนริบ (Administrative Proceeding) ทั้งนี้เพื่อให้มาตรการริบทรัพย์สัมฤทธิ์ผลอย่างแท้จริง และป้องกันการโยกย้าย จำหน่าย จ่ายโอน หรือนำพาทรัพย์สินนั้นไปหลบซ่อนเสียก่อน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้เจ้าหน้าที่มีอำนาจยึดทรัพย์สินที่อาจริบได้ไว้ชั่วคราวหนึ่งก่อนที่คดีจะเข้าสู่ขั้นตอนของศาลให้มีคำสั่งริบและเพื่อมิให้เจ้าหน้าที่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ

²⁶ Fred E. Foldvary, "Civil Asset Forfeiture," (<http://www.progress.org/fold13.htm>)

²⁷ Ron Paul, "Due Process and Property Rights Must Be Protected," (<http://www.house.gov/paul/press99/pr061799.htm>) 17 June 1999.

อันจะเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลเกินความจำเป็น ประเทศสหรัฐอเมริกาจึงได้กำหนดหลักเกณฑ์การใช้อำนาจของเจ้าพนักงานที่จะยึดทรัพย์สินในทางแพ่ง ดังนี้

(1) จะต้องเป็นทรัพย์สินที่มีมูลค่าไม่เกิน 100,000 ดอลลาร์ แต่หากเป็นสินค้าที่มีการนำเข้าตามกฎหมายหรือยานพาหนะต่างๆ ที่ใช้ในราชการกระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด จะมีมูลค่าเท่าใดก็ได้

(2) จะต้องประกาศแจ้งการยึด และการจำหน่ายทรัพย์สินนั้นให้ทราบทั่วกันเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า 3 สัปดาห์ ตามวิธีการที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังกำหนด

(3) จะต้องแจ้งกรณีดังกล่าวไปยังบุคคลที่มีส่วนได้เสีย

(4) ผู้ที่มีเหตุจะได้คืนทรัพย์สิน จะต้องยื่นคำขอต่อพนักงานอัยการในระหว่างเวลาที่มีการประกาศ โดยวางหลักประกันจำนวนหนึ่งตามที่กำหนดและต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีในศาล หากผลที่สุดปรากฏว่าทรัพย์สินนั้นต้องถูกริบ²⁸

(5) กรณีที่อัยการพิจารณาแล้วเห็นว่าทรัพย์สินนั้นรับไม่ได้ ก็ต้องเสนอความเห็นให้คืนทรัพย์สินนั้นไปยังผู้มีอำนาจสั่งคืน แต่ถ้าเห็นว่าจำเป็นต้องรับ อัยการก็ต้องนำคดีขึ้นฟ้องต่อศาลเพื่อให้ศาลมีคำพิพากษาให้รับต่อไป²⁹

(6) กรณีที่ไม่มีผู้แสดงตัวขอทรัพย์สินนั้นคืน เจ้าพนักงานก็จะออกประกาศว่ามีการริบทรัพย์สินนั้นแล้ว หลังจากนั้นก็จะดำเนินการขายทอดตลาด หรือขายโดยวิธีอื่นต่อไป³⁰ แต่หากเป็นทรัพย์สินต้องห้ามมิให้มีการขายทอดตลาดตามกฎหมาย หรือการขายจะไม่คุ้มกับค่าใช้จ่าย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังจะสั่งทำลายหรือจัดการโดยวิธีอื่นก็ได้³¹

ส่วนกรณีการริบทรัพย์สินโดยมีคำพิพากษาศาล (Judicial Forfeiture Proceeding) คือกรณีของการยึดทรัพย์สินที่อยู่นอกเหนือการยึดทรัพย์สินของเจ้าพนักงานดังกล่าว เช่น ทรัพย์สินที่จะยึดมีมูลค่าสูงกว่า 100,000 ดอลลาร์ หรือกรณีมีผู้ได้แย้งการยึดทรัพย์สินนั้น³² ในกรณีดังกล่าวข้างต้น รัฐเพียงนำสืบให้ได้ว่ามีการกระทำความผิดเกิดขึ้น ก็เป็นการสันนิษฐาน

²⁸ โปรดดู 18 U.S.C. § 1608

²⁹ โปรดดู 18 U.S.C. § 1604 และ 18 U.S.C. § 1608

³⁰ โปรดดู 18 U.S.C. § 1609

³¹ โปรดดู 18 U.S.C. § 1611

³² โปรดดู 18 U.S.C. § 1610

เพียงพอที่จะให้ทรัพย์สินนั้นได้แล้วและตกเป็นหน้าที่ของผู้ร้องขอ เจ้าของทรัพย์สิน หรือจำเลยที่ต้องนำสืบแก้ไข หรือแสดงความบริสุทธิ์ของทรัพย์สินนั้น³³

เมื่อมีผู้เสียหายจากการกระทำความผิดเกิดขึ้นแล้ว สำนักงานอัยการหรือกระทรวงการคลัง ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละความผิด ที่มีอำนาจในการริบทรัพย์สินไว้ ต้องกระทำการให้เหยื่อ หรือผู้เสียหายกลับคืนสู่ฐานะเดิม โดยการชดเชยค่าเสียหายโดยผู้กระทำความผิดนั้น ประเทศสหรัฐอเมริกาได้มีการให้อำนาจศาลในการออกคำสั่งอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมการชดเชยโดยคำนึงความเสียหายเป็นฐาน โดยจะมีกระบวนการออกคำสั่งชดเชยค่าประกันความเสียหาย และกำหนดบทบังคับให้คำสั่งชดเชยค่าเสียหายภายหลัง มีการตัดสินลงโทษผู้กระทำความผิดที่ศาลสั่งให้จำเลยทุกรายชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายโดยไม่คำนึงถึงสภาพเศรษฐกิจของจำเลย ทำให้จำเลยส่วนใหญ่ไม่สามารถชดเชยค่าเสียหายได้ แต่กำหนดไว้ในความผิดที่มีลักษณะ อาชญากรรมร้ายแรง การกระทำความผิดต่อทรัพย์สิน รวมทั้งการฉ้อโกงหรือหลอกลวงอย่างใดๆ การที่ผู้เสียหายได้รับความทรมานทุกข์ทรมานแก่กายหรือความสูญเสียทางการเงิน³⁴

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างการชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายกับการริบทรัพย์สินของประเทศสหรัฐอเมริกา³⁵ พนักงานอัยการต้องดำเนินการริบทรัพย์สินทางแพ่งและทางอาญาโดยให้ผู้เสียหายในคดีอาญาได้รับการชดเชยค่าเสียหายตามลักษณะของการกระทำ ถ้าผู้กระทำความผิดนั้นมีทรัพย์สินเพียงพอที่จะจ่ายค่าชดเชยค่าเสียหายตามคำสั่งได้ในทันทีทันใด โดยไม่ต้องใช้ทรัพย์สินที่ถูกริบไว้เพื่อให้ตกเป็นของรัฐ ผู้กระทำความผิดต้องใช้ทรัพย์สินที่มีอยู่ซึ่งไม่ใช่ทรัพย์สินที่ถูกริบไว้ โดยทำให้พอใจตามคำสั่งให้ชดเชยค่าเสียหาย หากผู้กระทำความผิดมีทรัพย์สินไม่เพียงพอที่จะจ่ายชดเชยค่าเสียหายตามคำสั่งโดยทันทีโดยไม่ต้องใช้ทรัพย์สินที่ถูกริบไว้นั้น อย่างไรก็ตาม รัฐบาลต้องใช้ขั้นตอนตามข้อกำหนดของพระราชบัญญัติว่าด้วยการริบทรัพย์สินเพื่อคุ้มครองและนำเอากลับคืนมาซึ่งทรัพย์สินที่ถูกริบและนำมาใช้ดังเช่นทรัพย์สินเพื่อให้พอใจ

³³ โปรดดู 18 U.S.C. § 1615

³⁴ จิรวุฒิ ลิปิพันธ์, วีระพงศ์ บุญญานุสาสน์, สุพัตรา แผนวิจิต, การกำหนดความผิดฐานฟอกเงินที่ผู้กระทำเป็นองค์กระทำความผิดอาชญากรรมข้ามชาติและมาตรการ รวมทั้งความร่วมมือระหว่างประเทศในการปราบปรามการฟอกเงินและมาตรการยึดอายัด และริบทรัพย์สิน. ชุดโครงการวิจัย เรื่อง การพัฒนานกฎหมายป้องกันและปราบปรามองค์กระทำความผิดอาชญากรรมข้ามชาติ (ระยะที่ 2), สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546, น. 182.

³⁵ Article v. Restitution in Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance May 2005

ตามคำสั่งให้ชดใช้ความเสียหาย

ในประเทศสหรัฐอเมริกา นั้นประกอบไปด้วยลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ ซึ่งสามารถนำทรัพย์สินที่ถูกริบสำหรับกระบวนการริบทรัพย์เพื่อให้พอใจแก่ความเสียหายที่ผู้กระทำความผิดได้ก่อให้เกิดขึ้นโดยการร้องขอเพื่อบรรเทาความเสียหาย หรือการเรียกร้องให้กลับคืนสู่ฐานะเดิม และในบางคดีทำได้ก่อนที่จะไปสู่กระบวนการริบทรัพย์

วิธีการแรกสำหรับการชดเชยผู้เสียหายโดยผ่านการยื่นคำร้องขอชดเชยความเสียหาย คำร้องขอชดเชยถูกเสนอโดยผู้เสียหายแต่ละคนไปยังสำนักงานการริบทรัพย์และการฟอกเงิน (Department of Justice's Asset Forfeiture and Money Laundering Section) วิธีนี้มีประโยชน์เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผู้เสียหายในการกระทำความผิดอยู่ภายใต้การริบทรัพย์ทางแพ่งซึ่งไม่จำเป็นต้องมีการดำเนินคดีอาญาแต่ไม่จำเป็นต้องไปด้วยกันกับคดีอาญา ถึงแม้ว่าจะไม่มีคำสั่งให้ชดเชยความเสียหาย และยังมีประโยชน์ในคดีในเรื่องของเอกลักษณ์ของนิติบุคคล

วิธีการที่สองสำหรับการเรียกร้องความเสียหายของผู้เสียหายโดยการยื่นคำร้องขอให้เยียวยาให้กลับคืนสู่สภาพเดิม นโยบายของกระทรวงยุติธรรมในเรื่องการดำเนินการสำหรับการเยียวยาของทรัพย์สินที่ถูกริบไว้ของผู้เสียหายในคดีอาญาโดยให้มีการชดใช้ความเสียหายแทนที่เป็นการบรรเทาโดยอนุญาตให้ สำนักงานการริบทรัพย์และการฟอกเงิน (Department of Justice's Asset Forfeiture and Money Laundering Section) ให้ยังคงริบทรัพย์ไว้ของผู้เสียหายที่ถูกระบุชื่อในคำสั่งศาลที่ให้ชดเชยความเสียหาย สำนักงานอัยการแห่งสหรัฐอเมริกาได้รับการพิจารณาให้เป็นตัวแทนในการดำเนินการเยียวยาให้แก่ผู้เสียหายโดยต้องพิสูจน์ให้เห็นว่าผู้เสียหายที่ถูกระบุชื่อในคำสั่งศาลให้ชดใช้ให้เป็นไปตามนโยบายของการบรรเทาให้กลับคืนสู่สภาพเดิมด้วยก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งเมื่อมีจำนวนผู้เสียหาย จำนวนมากเกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจ เมื่อมีการร้องขอของบุคคลฝ่ายที่สามที่มีส่วนได้เสียจะต้องได้รับการตัดสิน หรือเมื่อทรัพย์สินควรเป็นสิ่งที่นำมาชำระหนี้ได้ดีที่สุดโดยการใช้กระบวนการริบทรัพย์สิน

วิธีการที่สามสำหรับการชดเชยให้ผู้เสียหายโดยนำไปสู่การสิ้นสุดของการดำเนินการริบทรัพย์ก่อนที่จะเข้าไปดำเนินการเสร็จสิ้นกระบวนการการริบทรัพย์ตามคำสั่ง โดยในประเทศสหรัฐอเมริกา ศาลมลรัฐมีคำสั่งให้ริบเงินไว้แต่ยังไม่ได้ดำเนินการเสร็จสิ้นการริบโดยการให้ตกเป็นของรัฐ จะถูกจ่ายไปยัง พนักงานศาลนำไปสู่ความพอใจของการชดใช้หนี้ของผู้กระทำความผิด วิธีนี้มีประโยชน์โดยอย่างยิ่งเมื่อทรัพย์สินที่ถูกริบนั้นเป็นอิสระโดยไม่มีการร้องขอของบุคคล

ฝ่ายที่สาม³⁶

จึงเห็นได้ว่า โดยหลักในเรื่องการชดเชยค่าเสียหายกับการริบทรัพย์สินของประเทศสหรัฐอเมริกาต้องการให้ผู้เสียหายได้รับการชดเชยค่าเสียหายตามลักษณะแห่งความร้ายแรงของการกระทำความผิด หากผู้กระทำความผิดนั้นมีทรัพย์สินเพียงพอที่จะชดเชยค่าเสียหายตามคำสั่งแล้ว ก็จะไม่นำเอาทรัพย์สินที่ถูกริบไว้เพื่อตกเป็นของรัฐนั้นมาใช้ในการชดเชยในกรณีนี้ แต่หากผู้กระทำความผิดมีทรัพย์สินไม่เพียงพอแล้ว รัฐบาลต้องบังคับใช้ตามข้อกำหนดของพระราชบัญญัติว่าด้วยการริบทรัพย์สินเพื่อคุ้มครองโดยนำทรัพย์สินที่ถูกดำเนินการริบไว้ดังกล่าว นั้นมาชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายตามคำสั่งจนพอใจ ซึ่งวิธีการบรรเทาความเสียหาย หรือชดเชยคืนให้ผู้เสียหายกลับคืนสู่สภาพเดิมของประเทศสหรัฐอเมริกานั้นมีขั้นตอนที่สามารถดำเนินการได้ก่อนที่จะนำไปสู่กระบวนการริบทรัพย์สิน คือ การให้ผู้เสียหายยื่นคำร้องขอชดเชยความเสียหายไปยังสำนักงานริบทรัพย์สินและการฟอกเงิน (Department of Justice's Asset Forfeiture and Money Laundering Section) ซึ่งเหมาะสมกับกรณีของการริบทรัพย์สินทางแพ่ง ที่ไม่ได้มีการดำเนินคดีอาญาควบคู่กันไปซึ่งยังไม่ได้มีคำสั่งให้ชดเชยความเสียหายนั่นเอง ดังนั้นวิธีการให้ผู้เสียหายได้รับการบรรเทาความเสียหาย หรือชดเชยคืนให้กลับคืนสู่สภาพเดิม โดยสามารถยื่นคำร้องเข้ามายังหน่วยงานที่รับผิดชอบเพื่อขอให้ได้รับการคุ้มครองนั้น เป็นวิธีการที่เหมาะสมในการนำมาปรับใช้กับการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 ได้ เนื่องจากในวิธีการดังกล่าวนี้ในประเทศสหรัฐอเมริกา นำมาใช้ในการกรณีที่ผู้กระทำความผิดนั้นถูกริบทรัพย์สินทางแพ่ง และยังไม่ได้มีคำสั่งให้ชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหาย ซึ่งมีเหมือนกับขั้นตอนในการดำเนินการกับทรัพย์สินที่เกี่ยวกับการกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 นั้น ในส่วนนี้เป็นการดำเนินการโดยใช้มาตรการทางแพ่งมาจัดการทรัพย์สินที่เกี่ยวกับการกระทำความผิด ซึ่งมีต้องผูกติดหรืออาศัยข้อเท็จจริงตามคดีอาญา ดังนั้นหากกำหนดให้ผู้เสียหายนั้นสามารถที่จะยื่นคำร้องเข้ามาเพื่อให้ตนนั้นได้รับความคุ้มครองสิทธิ ย่อมเป็นหลักประกันได้ว่าความเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับนั้นย่อมเข้ามาสู่กระบวนการที่จะประกันสิทธิได้ในเบื้องต้นว่าตนจะได้รับการพิจารณาถึงสิทธิที่ได้ยื่นเข้ามาเป็นคำร้องนั้น

³⁶ U.S. Department of Justice Office of Justice Programs Office for Victims of Crime, "Attorney General Guidelines for Victim and Witness Assistance May 2005," p. 46-47.

3.2.2 หลักการและแนวคิดในการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายในความผิดมูลฐานของประเทศไทย

การประกาศใช้พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มีวัตถุประสงค์เพื่อการปราบปรามผู้ประกอบอาชญากรรมที่ได้เงิน หรือทรัพย์สินมาจากการกระทำความผิดแล้ว และนำเงิน หรือทรัพย์สินดังกล่าวไปใช้ในการกระทำความผิดในครั้งต่อไปอีก ย่อมยากแก่การปราบปรามการกระทำความผิดเหล่านั้น ดังนั้นเพื่อเป็นการตัดวงจรการประกอบอาชญากรรมดังกล่าว แล้วพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 จึงมีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล แต่พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้รับการยกเว้นให้กระทำได้เท่าที่จำเป็นเท่านั้นและมีได้กระทบกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพ³⁷

มาตรการที่สำคัญที่สุดในพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 ก็คือ มาตรการยึดหรืออายัดทรัพย์สิน ซึ่งถือเป็นมาตรการทางแพ่ง โดยมาตรา 59³⁸ บัญญัติให้การดำเนินการทางศาลว่าด้วยเรื่องการดำเนินการเกี่ยวกับทรัพย์สินที่เกี่ยวกับการกระทำความผิดนั้น ให้ยื่นต่อศาลแพ่งและให้นำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาบังคับใช้โดยอนุโลม มาตรการดังกล่าวนี้จึงต่างจากมาตรการริบทรัพย์สินทางอาญา ซึ่งจะต้องอาศัยคำพิพากษาศาลลงโทษผู้กระทำความผิด จึงจะสามารถดำเนินการริบทรัพย์สินได้ แต่มาตรการทางแพ่ง การดำเนินการยึดหรืออายัดทรัพย์สินไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลคำพิพากษาศาล และกระทั่งไม่มีตัวผู้กระทำความผิดอยู่ หรือตายไปแล้ว มาตรการนี้ก็ยังคงดำเนินการยึดหรืออายัดทรัพย์สินที่เกี่ยวกับการกระทำความผิดต่อไปได้ นับว่าเป็นมาตรการที่ไม่ได้ยึดการพิสูจน์การลงโทษตัวผู้กระทำความผิดมาก่อน ดังนั้นมาตรฐานในการพิสูจน์จึงต่ำกว่าคดีอาญาเป็นอย่างมาก คือ ไม่ต้องพิสูจน์ให้เห็นจนปราศจากข้อสงสัยแต่อย่างใด แต่ใช้ระดับการพิสูจน์เพียงปรากฏหลักฐานเป็นที่เชื่อได้ว่า (Preponderance of the evidence)

การดำเนินการเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายตาม มาตรา 49 เป็นกรณีที่เมื่อปรากฏหลักฐานเป็นที่เชื่อได้ว่าเป็นทรัพย์สินที่เกี่ยวกับการกระทำความผิดแล้ว แต่มีเหตุสมควรที่จะดำเนินการ

³⁷ นิรมัย พิศแข, “ปัญหาการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามกฎหมายป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549) น. 84.

³⁸ โปรดดูพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 59 ในภาคผนวก

เพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในความผิดมูลฐาน ให้เลขาธิการมีอำนาจที่จะส่งเรื่องดังกล่าวไปยังพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายที่กำหนดความผิดฐานนั้นดำเนินการตามกฎหมายดังกล่าว ก่อน โดยไม่สมควรให้ทรัพย์สินดังกล่าวตกเป็นของแผ่นดิน จากบทบัญญัติเห็นได้ชัดเจนในการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินของผู้เสียหายในความผิดมูลฐาน 8 ฐาน เช่น กรณีผู้เสียหายในคดีแชร์ลูกโซ่อาจได้รับการคุ้มครองประโยชน์ตามพระราชกำหนดว่าด้วยการกู้ยืมเงินที่เป็นการฉ้อโกงประชาชน พ.ศ. 2527 ก่อน ผู้เสียหายไม่ต้องดำเนินการยื่นคำร้องของคุ้มครองสิทธิเหมือนเช่นกรณีผู้รับประโยชน์ตามมาตรา 50 วรรคสอง³⁹ และมาตรา 53⁴⁰ เป็นต้น

3.3 ผู้เสียหาย

ในการดำเนินคดีอาญาและคดีแพ่ง ผู้เสียหายจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม ในลักษณะได้รับความเดือดร้อนจากการประกอบอาชญากรรม นับได้ว่าผู้เสียหายเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินคดีในอันที่จะทำให้การค้นหาความจริงให้บรรลุผล และได้ตัวอาชญากรรมมาลงโทษตามความผิดที่ได้กระทำลง ผู้เสียหายจึงมีความสำคัญต่อกระบวนการยุติธรรม ผู้เสียหายซึ่งตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมต้องสูญเสียชีวิต ร่างกาย ชื่อเสียง ทรัพย์สิน สิ่งเหล่านี้กว่าจะประกอบขึ้นมาได้ย่อมยากเย็น ยิ่งในภาวะเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบัน นอกจากนี้จากการวิจัยของนักวิชาการ และประสบการณ์ของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ทั้งในและนอกกระบวนการยุติธรรมพบข้อสังเกตสำคัญ 3 ประการ ซึ่งน่าจะเป็นความต้องการของผู้เสียหายจากกระบวนการยุติธรรม ได้แก่ ประการที่หนึ่งคือการคุ้มครองความปลอดภัยของผู้เสียหาย คดีจำนวนมากที่ผู้เสียหายไม่แจ้งความหรือถอนฟ้อง เพราะความกลัวจากการถูกข่มขู่โดยผู้กระทำผิดหรือจำเลย ประการที่สองคือการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิส่วนตัว ชื่อเสียง การได้รับบรรเทาความเสียหายทั้งร่างกาย จิตใจ ทรัพย์สินรวดเร็ว และประการที่สามคือความรวดเร็วในการดำเนินคดี รวมทั้งค่าใช้จ่ายของผู้เสียหายระหว่างการพิจารณาคดีเมื่อได้พิจารณาความต้องการของผู้เสียหาย

³⁹ โปรดดูพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 50 ในภาคผนวก

⁴⁰ โปรดดูพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 53 ในภาคผนวก

3.3.1 นิยามของผู้เสียหาย

การพิจารณาตัวผู้เสียหายนั้น มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการที่กฎหมายจะเข้าไปคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหาย เนื่องจากผู้เสียหายมีสำคัญในกระบวนการยุติธรรมเป็นอย่างมาก ตั้งแต่การร้องทุกข์กล่าวโทษ การจับกุมผู้กระทำความผิด การฟ้องร้องผู้กระทำความผิด แต่ยังมีได้รับการชดเชยความเสียหายที่ต้องสูญเสียไป ทำให้เป็นการซ้ำเติมความเสียหายแก่ผู้เสียหาย เช่นการพิจารณาตัวผู้เสียหายในคดีอาญานั้น คือต้องเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายที่แท้จริง โดยบุคคลนั้นได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำความผิดอาญานั้นโดยที่ตนเป็นผู้เสียหาย โดยนิதியด้วย ส่วนการพิจารณาตัวผู้เสียหายในความผิดมูลฐานตามมาตรา 49 วรรคท้าย แห่งพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 นั้นจะต้องใช้หลักเกณฑ์กรณีใดมาพิจารณาตัวผู้เสียหาย หากนำหลักเกณฑ์การพิจารณาผู้เสียหายในคดีอาญามาพิจารณาแล้วจะได้หรือไม่ และการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายตามมาตรา 49 วรรคท้ายนั้นจะสามารถคุ้มครองผู้เสียหายได้อย่างแท้จริงและสมตามเจตนารมณ์ของบทบัญญัติแห่งกฎหมายหรือไม่ อย่างไร

1. ผู้เสียหายในคดีอาญา

ในการดำเนินการฟ้องร้องคดีอาญาของไทย ผู้ที่มีอำนาจในการฟ้องคดีอาญาต่อศาล ได้แก่ ผู้เสียหาย และพนักงานอัยการ ผู้เสียหายที่จะสามารถฟ้องร้องดำเนินคดีอาญาได้นั้น นอกจากจะเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายโดยตรงจากการกระทำความผิดทางอาญาแล้ว ผู้เสียหายนั้นจะต้องเป็นผู้เสียหายโดยนิதியอีกด้วยจึงจะสามารถนำคดีอาญามาฟ้องต่อศาลได้ คือ บุคคลใดจะเป็นผู้เสียหายก็ต่อเมื่อ บุคคลนั้น ไม่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดด้วย หรือไม่เป็นผู้ที่ยินยอมให้กระทำความผิดกับตน หรือการกระทำความผิดนั้นมีมูลมาจากการที่ตนมีเจตนาฝ่าฝืนบทบัญญัติของกฎหมาย หรือความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ซึ่งถ้าไม่เข้าเงื่อนไขดังกล่าวแม้ผู้เสียหายจะได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดจริง แต่ก็ไม่ใช่ผู้เสียหายตามความหมายในมาตรา 2(4)⁴¹ ที่จะสามารถฟ้องร้องดำเนินคดีอาญาได้ ซึ่งหลักเกณฑ์ในเรื่องผู้เสียหายโดยนิதியดังกล่าวนี้ไม่มีบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแต่อย่างใด แต่เป็นหลักที่เกิดจากแนวคำพิพากษาศาลฎีกาของไทย

⁴¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 2(4) บัญญัติว่า “ผู้เสียหาย” หมายความว่า บุคคลผู้ได้รับความเสียหาย เนื่องจากการกระทำความผิดฐานใดฐานหนึ่ง รวมทั้งบุคคลอื่นที่มีอำนาจจัดการแทนได้ดังบัญญัติไว้ในมาตรา 4, 5 และ 6”

โดยนำหลักกฎหมายทั่วไปที่ว่า “ผู้ใดมาขอความยุติธรรม ผู้นั้นต้องมาด้วยมือสะอาด” (He who comes into equity must come with clean hand) มาใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการพิจารณาถึงความเป็นผู้เสียหาย ที่จะมีอำนาจในการฟ้องคดีอาญา โดยผลของการที่ไม่เป็นผู้เสียหายโดยนิตินัยนั้น ทำให้ผู้เสียหายไม่สามารถที่จะฟ้องร้องดำเนินคดีอาญาต่อผู้กระทำความผิดได้ เมื่อพิจารณาผลของหลักที่ว่า ผู้เสียหายที่จะฟ้องคดีอาญาจะต้องเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัยแล้ว การนำหลักนี้มาใช้ในการพิจารณาถึงความเป็นผู้เสียหายในความผิดทางอาญาส่งผลถึงขนาดที่ทำให้ผู้เสียหายไม่สามารถจะใช้สิทธิในการฟ้องร้องดำเนินคดีอาญาต่อผู้กระทำความผิดได้เลย ทั้งที่มีข้อเท็จจริงปรากฏว่า มีการกระทำที่เป็นการละเมิดต่อบทบัญญัติของกฎหมายหรือละเมิดต่อคุณธรรมทางกฎหมายเกิดขึ้นจริง ก็ย่อมหมายถึงมีฝ่ายที่ได้รับ ความเสียหายจากการกระทำความผิดนั้น แต่ก็ไม่สามารถที่จะนำบัญญัติกฎหมายในเรื่องนั้นมาใช้บังคับลงโทษต่อผู้กระทำความผิดให้สมกับเจตนารมณ์ของกฎหมายได้ ซึ่งส่งผลกระทบต่อบทบัญญัติในการดำเนินคดีอาญา

“ตัวผู้เสียหาย” ยังคงมีการถกเถียงอยู่ เพราะประมวลกฎหมายวิธีกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติไว้เพียงกว้างๆ ว่าหมายถึงความถึง บุคคลที่ได้รับความเสียหาย เนื่องจากการกระทำความผิดฐานใดฐานหนึ่ง ซึ่งจะเป็นบุคคลใดบ้างเสียหายอย่างไร จำต้องพิจารณาอีกชั้นหนึ่ง มีข้อวิจารณ์เกี่ยวกับนิยามของ “ผู้เสียหาย” เนื่องจากตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(4) ให้คำนิยามไว้เพียงว่า ผู้เสียหายคือใคร แต่ไม่ชัดเจน⁴² นักนิติศาสตร์ได้มีความเห็นที่แตกต่างกันออกไป โดย

พระวรภัตตีพิบูลย์⁴³ เห็นว่า “ความอาญาบางประเภทที่กระทำผิดต่อทรัพย์ ต่อความสงบสุขของประชาชน หรือเกี่ยวกับการก่อให้เกิดภัยอันตรายแก่ประชาชน เกี่ยวกับการปลอมแปลง หรือเกี่ยวกับการค้า เป็นต้น ในบางกรณีอาจวินิจฉัยยากว่าใครเป็นผู้เสียหาย ต่างกับความเสียหายในทางอาญาที่กระทำต่อตัวบุคคลโดยตรง เช่น ต่อดีวีต ร่างกาย เสรีภาพ ชื่อเสียงหรือความผิดเกี่ยวกับเพศ การวินิจฉัยเรื่องความเสียหายเกิดแก่ทรัพย์หรือสิทธิ ต้องอาศัยกฎหมายสารบัญญัติ เช่น ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และพระราชบัญญัติอื่นๆ คือวินิจฉัยว่า เนื่องจากการกระทำอันเป็นความผิดกฎหมาย

⁴² เจริญธรรม ลัดพลี, “สัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา,” (กรุงเทพมหานคร : สหมิตรออฟเซต, 2534) น. 8.

⁴³ วรภัตตีพิบูลย์, พระ, “คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา,” (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2513) น. 13.

นั้นๆ ได้กระทำให้ผู้ใดต้องมีหน้าที่หรือความรับผิดชอบต่อบุคคลอื่น หรือสูญเสียสิทธิทางแพ่งประการใดบ้าง ผู้นั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้เสียหาย

ส่วน ท่านคณิง ภาไชย⁴⁴ มีความเห็นว่า บุคคลจะตกอยู่ในสถานะผู้เสียหายที่แท้จริงได้นั้น จะต้องมียุติธรรมประกอบสำคัญ ดังนี้คือ มีการกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้น บุคคลนั้นต้องได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดนั้น และบุคคลนั้นต้องเป็นผู้ได้รับความเสียหายโดยนิตินัย กล่าวคือ การที่จะพิจารณาว่าบุคคลใดเป็นผู้เสียหายหรือไม่นั้น จำต้องพิจารณาก่อนว่ามีการกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้นหรือไม่ นั่นคือ การกระทำที่กล่าวหาว่ากันนั้นเป็นความผิดอาญาหรือไม่ จากนั้นจึงพิจารณาว่าบุคคลนั้นเป็นบุคคลประเภทที่กฎหมายหรือบทบัญญัตินั้นๆ ประสงค์จะคุ้มครองหรือไม่ และเมื่อได้ความว่าเป็นบุคคลประเภทที่กฎหมายประสงค์จะคุ้มครองแล้ว กรณีจะต้องได้ความว่าการฝ่าฝืนกฎหมายบทบัญญัตินั้นๆ ได้กระทำต่อผู้นั้น บุคคลนั้นจึงจะเป็นผู้เสียหายได้

คำว่า “ผู้เสียหาย” ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 2 (4) แยกได้เป็นสองประเภท คือ ผู้เสียหายที่แท้จริง และผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายที่แท้จริง

ผู้เสียหายที่แท้จริง ได้แก่ ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำความผิดทางอาญาในฐานะความผิดนั้นโดยตรง พิจารณาจากหลักเกณฑ์ 3 ประการคือ

(1) ได้มีความผิดอาญาฐานใดฐานหนึ่งเกิดขึ้นต่อบุคคลนั้น พิจารณาจากกฎหมายสารบัญญัติตามประมวลกฎหมายอาญา และกฎหมายอื่นใดที่ระบุความผิดและกำหนดโทษแก่ผู้กระทำความผิดและกำหนดโทษแก่ผู้กระทำความผิด รวมทั้งวิธีเพื่อความปลอดภัยแก่ผู้กระทำความผิดด้วย หากการใดไม่มีความผิดทางอาญาก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาปัญหาที่ว่าใครเป็นผู้เสียหาย⁴⁵

(2) บุคคลนั้นเป็นผู้ได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดฐานใดฐานหนึ่ง กล่าวคือเป็น “ผู้เสียหายโดยพฤตินัย”⁴⁶ นัยหนึ่งก็คือเป็นบุคคลผู้ได้รับความเสียหายโดยตรงเนื่องจากการกระทำความผิดอาญาฐานใดฐานหนึ่ง หมายความว่า ได้รับความเสียหาย เด็ดร้อน

⁴⁴ คณิง ภาไชย, “กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1,” พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537) น. 3.

⁴⁵ เพิ่งอ้าง, น. 22.

⁴⁶ เกียรติขจร วังนะสวัสดิ์, “คำอธิบายหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาว่าด้วยการดำเนินคดีในขั้นตอนก่อนการพิจารณา,” พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร : จีระการพิมพ์, 2549) น. 49.

ยุ่งยาก เพราะการกระทำความผิดนั้น⁴⁷ หากความผิดนั้นกฎหมายประสงค์คุ้มครองส่วนที่เป็นเอกชนผู้ได้รับผลร้ายก็เป็นผู้เสียหาย แต่ถ้าความผิดอาญานั้นมุ่งคุ้มครองส่วนรวม คือ ความผิดอาญาที่เกิดขึ้นไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลดังกล่าว บุคคลนั้นไม่เรียกว่า ผู้เสียหายตามนัยมาตรา 2(4) และผู้เสียหายนั้นอาจเป็นแผ่นดิน⁴⁸ แต่ถ้าเอกชนได้รับความเสียหายเป็นพิเศษ เนื่องจากการกระทำความผิดอาญาต่อส่วนรวมแล้ว ผู้นั้นก็ถือว่าเป็นผู้เสียหายได้เช่นกัน

คำว่า “ความเสียหาย” เป็นคำที่ใช้ทั้งในกฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญา มิได้มีการแยกถ้อยคำออกไปให้เห็นได้อย่างชัดเจน จึงทำให้เกิดความเข้าใจในความหมายของคำว่า “ความเสียหาย” ในมาตรา 2(4) นี้สับสนและปนเปกัน เนื่องจากความเสียหายในทางอาญาและทางแพ่งนั้นไม่เหมือนกัน กล่าวคือ ความเสียหายในทางอาญานั้นเป็นแต่เพียงเมื่อคดีอาญาเกิดขึ้น มีผลกระทบต่อบุคคลนั้นหรือไม่ ถ้าหากมีผลกระทบถึงบุคคลนั้นย่อมได้รับความเสียหาย ไม่จำเป็นที่จะต้องพิจารณาว่าสามารถที่จะคำนวณเป็นจำนวนเงินได้หรือไม่ ส่วนความเสียหายในทางแพ่งนั้นเป็นเรื่องของละเมิดซึ่งเป็นลักษณะของมูลหนี้หรือบ่อเกิดแห่งหนี้ที่จะต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทนกันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ หรือความเสียหายจากมูลหนี้ในส่วนอื่นๆ เช่นจากการไม่ชำระหนี้ หรือผิดสัญญา เป็นต้น ดังนั้นเมื่อมีการกระทำความผิดอาญาขึ้น จะต้องพิจารณาความเสียหายในทางอาญาให้เสร็จสิ้นไปเสียก่อน จะนำเอาความเสียหายในทางแพ่งมาพิจารณาเป็นความเสียหายในทางอาญาไม่ได้ เพราะการกระทำความผิดอาญาเป็นต้นเหตุให้เกิดมูลหนี้หรือบ่อเกิดแห่งหนี้ในทางแพ่ง หลังจากการกระทำความผิดอาญาถือว่าเกิดหนี้แล้ว ถ้าต้องการบังคับทางแพ่งก็ต้องพิจารณาถึงความเสียหายจากมูลหนี้ที่เกิดขึ้นก่อนนั้นว่ามีหรือไม่ หากไม่มีความเสียหายที่คำนวณเป็นราคาเงินได้หรือไม่ให้ชดใช้ตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ก็เรียกว่าในทางแพ่งไม่ได้ ส่วนการที่ให้คืนหรือชดใช้ราคาที่พนักงานอัยการขอ นั้นเป็นผลทางแพ่งที่กฎหมายกำหนดให้ขอคืนหรือให้ใช้ราคาได้เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว คำว่า ความเสียหายเนื่องจากการกระทำความผิดฐานใดฐานหนึ่ง ไม่ใช่หมายถึงความเสียหายทางแพ่งแต่เป็นความเสียหายเฉพาะส่วนทางอาญาซึ่งพิจารณาก่อนเกิดหนี้แล้ว⁴⁹

ท่านศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้บันทึกท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 771/2493 ว่า “...ผู้เขียนเห็นว่า เจตนารมณ์ของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแสดงให้เห็นว่า

⁴⁷ เฟิงอ้าง, น. 50.

⁴⁸ อรรถพล ใหญ่สว่าง, “ผู้เสียหายในคดีอาญา,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524) น. 86-87.

⁴⁹ เฟิงอ้าง, น. 93.

ไม่ต้องการให้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เข้ามาเกี่ยวข้อง...ฉะนั้นถ้าจะต้องตีความคำว่า “ผู้เสียหาย” ...ให้ขัดแย้งกับกฎหมายอาญา...น่าจะคลาดเคลื่อนอยู่...มูลแห่งความรับผิดชอบ...ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ก็เป็นเรื่องส่วนแพ่ง กฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความอาญาไม่ประสงค์จะให้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย”

ท่านศาสตราจารย์จิติ ตังศรัทย์ ได้บันทึกท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 752/2520 ว่า “...ฎีกานี้...แสดงให้เห็นว่า ความเสียหายในทางอาญานั้นจะทำให้เป็นผู้เสียหายมีอำนาจฟ้องได้นั้น ต้องแยกพิจารณากับการที่ต้องเสียหายไปแล้วในทางแพ่ง หรืออีกนัยหนึ่งอำนาจฟ้องคดีอาญาจะมีอยู่หรือไม่ มิได้อยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายลักษณะหนึ่งทางแพ่ง หากอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาส่วนหนึ่ง...”

จึงเห็นได้ว่า ความเสียหายในมาตรา 2(4) นั้น หมายถึง ความเสียหายในทางอาญา ไม่พิจารณาความเสียหายในทางแพ่ง เพราะวิธีพิจารณาความอาญาเป็นเรื่องที่ศึกษากันในส่วนของความรับผิดชอบทางอาญาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากแพ่ง จะนำทางแพ่งมาพิจารณาไม่ได้ และมาตรา 2(4) มีข้อความว่าความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่ง จึงเป็นเรื่องเนื่องมาจากการกระทำผิดอาญานั้นเอง หาใช่เนื่องมาจากความรับผิดชอบเรื่องหนึ่งในทางแพ่งไม่⁵⁰ ดังนั้น เมื่อมีการกระทำความผิดทางอาญาเกิดขึ้นแล้ว ที่จะถือว่าบุคคลใดได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดนั้น พิจารณาได้จากหลักกฎหมายทั่วไปและคำพิพากษาศาลฎีกาได้ 2 กรณี⁵¹ คือ

กรณีที่หนึ่ง บุคคลนั้นเป็นบุคคลประเภทที่กฎหมายนั้นประสงค์จะคุ้มครองหรือไม่ หลักสำคัญในการพิจารณาตัวผู้เสียหายและหลักนี้มาจากหลักผู้เสียหายโดยตรงนั่นเอง หากกฎหมายคุ้มครองบุคคลใดบุคคลนั้นก็เป็นผู้เสียหายโดยตรง ซึ่งหากบทบัญญัติของกฎหมายบทใดมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองบุคคลประเภทใดแล้ว การฝ่าฝืนบทบัญญัตินั้นเป็นการกระทำผิดต่อบุคคลนั้น บุคคลนั้นจึงเป็นผู้เสียหาย หากกฎหมายไม่ประสงค์จะคุ้มครองบุคคลใดแล้ว บุคคลนั้นย่อมไม่เป็นผู้เสียหาย ซึ่งต้องพิจารณาถึงความประสงค์ของความผิดแต่ละฐานเป็นเกณฑ์

ถ้าบทบัญญัติของกฎหมายบทใดมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองแก่เจ้าพนักงานของรัฐหรือกิจการในราชการของรัฐ เมื่อมีการฝ่าฝืนนั้น โดยทั่วไปเจ้าพนักงานหรือรัฐเท่านั้น

⁵⁰ เพิ่งอ้าง, น. 95.

⁵¹ คณิ่ง ภาไชย. อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 44, น. 2-9.

เป็นผู้เสียหาย⁵² เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะดำเนินคดีแก่ผู้กระทำผิดเอง หาใช่หน้าที่ของเอกชนไม่ แต่ถ้าเอกชนคนใดได้รับความเสียหายด้วยเป็นพิเศษเนื่องจากการฝ่าฝืนบทบัญญัติ เช่นนั้น เอกชนผู้ได้รับความเสียหายนั้นเป็นผู้เสียหายด้วย⁵³ มีอำนาจฟ้องหรือร้องทุกข์ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ คือ ถ้าบทบัญญัติของกฎหมายใดมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองแก่ประโยชน์สุขและความสะดวกสบายของสาธารณชนเป็นส่วนรวม หรือความเสียหายเป็นสาธารณประโยชน์⁵⁴ คือ การขาดประโยชน์ของเอกชนทุกๆ คนที่รวมกันเป็นความเสียหายแก่สาธารณชน การฝ่าฝืนต่อบทบัญญัตินั้น รัฐเท่านั้นเป็นผู้เสียหาย ส่วนกรณีที่สอง การฝ่าฝืนบทบัญญัตินั้นความเสียหายได้เกิดต่อผู้เสียหายหรือไม่ หลักนี้ก็คือ ความเสียหายนั้นต้องเป็นผลโดยตรงอันเกิดจากการกระทำความผิด หรือที่เรียกว่า ความผิดโดยตรงอันเกิดจากการกระทำความผิด หรือที่เรียกว่าความผิดโดยตรง คือกฎหมายบทนั้นมุ่งประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองบุคคลประเภทใดแล้ว และผู้เสียหายเป็นบุคคลประเภทรูปนั้นต้องได้รับความด้วยว่า การฝ่าฝืนกฎหมายบทนั้นได้กระทำต่อผู้เสียหาย⁵⁵

(3) บุคคลนั้นเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัย เป็นการพิจารณาว่าบุคคลสมควรได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายหรือไม่ แม้ว่าบุคคลนั้นได้รับความเสียหายโดยตรงจากการกระทำความผิดอาญาก็ไม่ใช่ผู้เสียหาย หลักเกณฑ์ข้อนี้ไม่มีบัญญัติไว้ในมาตรา 2(4) แต่ศาลฎีกาได้วางแนวบรรทัดฐานในคดีอาญาต่างๆ ตลอดมาว่าบุคคลผู้เสียหายยังจะต้องเป็นผู้เสียหายตามกฎหมาย หรือเรียกว่า ผู้เสียหายโดยนิตินัยด้วย กล่าวคือ จะต้องเป็นบุคคลผู้ที่ได้รับความเสียหายตามกฎหมายจากการกระทำความผิดโดยตรงและจะต้องมิใช่เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือร่วมกระทำความผิดหรือก่อให้เกิดการกระทำความผิดขึ้น ดังนั้นหากบุคคลใดแม้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำความผิดอาญาด้านใดด้านหนึ่ง แต่เป็นความเสียหายโดยพฤตินัยคือตามความจริง⁵⁶ ยังต้องเป็นผู้เสียหายตามกฎหมายคือเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัยประกอบด้วย⁵⁷ หลักนี้เป็นหลักกฎหมายทั่วไปที่ว่า

⁵² คณิง ภาไชย. อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 44, น. 4.

⁵³ คณิง ภาไชย. อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 44, น. 25.

⁵⁴ คณิง ภาไชย. อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 44, น. 6.

⁵⁵ คณิง ภาไชย. อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 44, น. 8.

⁵⁶ สมชัย ฑีฆาอุตมากร, ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, (กรุงเทพมหานคร : พลสยามพริ้นติ้ง, 2547) น. 29.

⁵⁷ สันตยา ธรรมศักดิ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : แสงทองการพิมพ์, 2522) น. 181.

“ผู้ที่มาฟังบารมีแห่งความยุติธรรมต้องมาด้วยมืออันบริสุทธิ์”⁵⁸ ท่านคณิง ภาไชย⁵⁹ อธิบายว่า หลักนี้เป็นสุภาสิตทางกฎหมายแพ่ง ซึ่งใช้ในคดีแพ่ง โดยของไทยมีปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ว่า บุคคลต้องใช้สิทธิโดยสุจริต จึงเป็นการเอาทฤษฎีทางกฎหมายแพ่งมาใช้ในทางอาญา ซึ่งเป็นการไม่ถูกต้องนัก กล่าวคือ เป็นหลักที่ศาลจะไม่ยอมให้ผู้ใดมาศาลเพื่อช่วยให้ตนได้รับประโยชน์จากการที่ตนได้กระทำความผิด กล่าวคือ บุคคลนั้นจะต้องเป็นผู้ที่ไม่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดด้วย หรือเป็นผู้ยินยอมให้มีการกระทำความผิดต่อตนหรือการกระทำความผิดนั้นจะต้องมิได้มีมูลมาจากการที่ตนเองมีเจตนาฝ่าฝืนกฎหมายหรือความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน เช่น พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา กำหนดเป็นความผิดแก่ผู้ที่เรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา แต่ถ้าปรากฏว่าผู้กู้เองยินยอมให้ผู้ให้กู้เรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ภายหลังผู้กู้จะมาฟ้องผู้ให้กู้หาว่าผู้ให้กู้หาว่าผู้ให้กู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ไม่ได้ การเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราเกิดขึ้นด้วยความยินยอมของผู้กู้เองถือว่าผู้กู้ได้ร่วมมือให้เกิดความผิดนี้ด้วย ผู้กู้จึงไม่ใช่ผู้เสียหาย⁶⁰

ผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายที่แท้จริง ได้แก่ บุคคลที่มีอำนาจ จัดการแทนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(4) ซึ่งผู้เขียนจะศึกษาเฉพาะตัวผู้เสียหายที่แท้จริงเท่านั้น

2. ผู้เสียหายในความผิดมูลฐาน

ผู้ที่ได้รับการคุ้มครองสิทธิตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ.2542 นี้จะมีความหมายเดียวกับผู้เสียหายในทางอาญามาตรา 2(4) แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาหรือไม่นั้น เมื่อพิจารณาการดำเนินการกับทรัพย์สินที่เกี่ยวกับการกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 นั้นไม่จำเป็นต้องผูกติดกับคดีอาญาแต่อย่างใด การดำเนินการยึดหรืออายัดทรัพย์สินสามารถที่จะดำเนินการแยกต่างหากกับการดำเนินการในคดีอาญา คือ การดำเนินคดีอาญาในความผิดแต่ละมูลฐานนั่นเอง ในกรณีของการดำเนินการคุ้มครองสิทธิในมาตรา 49 วรรคท้าย แห่งพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ.2542 นั้น คุ้มครองบุคคลใดบ้าง โดยนำหลักเกณฑ์ของ “ผู้เสียหายในคดีอาญา” ตามมาตรา 2(4) แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาใช้กับ

⁵⁸ คณิง ภาไชย. อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 44, น. 9.

⁵⁹ คณิง ภาไชย, อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 44, น. 11.

⁶⁰ โปรดดูคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 643/2486, (เนติ.), น. 576.

การพิจารณาตัวผู้เสียหายที่ควรได้รับการคุ้มครองตามมาตรา 49 วรรคท้าย แห่งพระราชบัญญัติ ป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 จะมีความเหมาะสมหรือไม่

ในปฎิญญาว่าด้วยหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกและผู้ที่ได้รับความเสียหายจากอาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยไม่ถูกต้อง (Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power 1985) ได้รับรองโดยที่ประชุม สมัชชาทั่วไป โดยมีมติที่ 40/34 เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน ค.ศ.1985 กล่าวถึงนิยามของผู้เสียหายจากอาชญากรรมว่าหมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ได้รับความเสียหายไม่ว่าจะในด้าน การบาดเจ็บทางร่างกายหรือสภาพจิตใจ ความเจ็บปวดทางอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความสูญเสียทางเศรษฐกิจหรือสิทธิขั้นพื้นฐานโดยเป็นผลจากการกระทำหรือละเว้นการกระทำ ซึ่งเป็นการละเมิดต่อกฎหมายอาญา รวมถึงกฎหมายที่บัญญัติให้การใช้อำนาจหน้าที่ โดยไม่ถูกต้องเป็นความผิดทางอาญาอันเป็นกฎหมายของประเทศสมาชิกรุ่นนั้นๆ ในการพิจารณาว่า บุคคลใดเป็นผู้เสียหายตามความหมายของปฎิญญาฉบับนี้ จะคำนึงถึงว่าผู้กระทำความผิด กับผู้เสียหายมีความสัมพันธ์กันอย่างไร นอกจากนี้ในบางกรณี คำว่าผู้เสียหายยังหมายความว่า รวมถึงครอบครัวหรือทายาทของผู้เสียหายตลอดจนบุคคลที่ได้รับความเสียหายจากการเข้าไป ช่วยเหลือผู้เสียหายให้พ้นจากภัยอันตรายหรือเข้าป้องกันการกระทำร้ายนั้น⁶¹

หลักในการพิจารณาว่า บุคคลใดคือผู้เสียหายนั้น ต้องพิจารณาที่กฎหมายนั้นๆ บัญญัติขึ้นเพื่อคุ้มครองบุคคลใด บุคคลนั้นย่อมเป็นผู้เสียหาย โดยประการนี้ถือว่านิยามของคำว่า “ผู้เสียหาย” ในทางอาญาค่อนข้างมีความชัดเจนแน่นอน เนื่องจากเรื่องผู้เสียหายนั้นส่งผลกระทบ อย่างสำคัญต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญา คำว่า “ผู้เสียหาย” นั้นจะต้องเป็นผู้เสียหาย โดยนิตินัย หากเป็นผู้เสียหายที่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิด หรือเป็นผู้ยินยอมให้มีการกระทำความผิดต่อตน หรือการกระทำนั้นมีมูลมาจากผู้ที่อ้างตนว่าเป็นผู้เสียหาย มีเจตนาฝ่าฝืนกฎหมาย หรือความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ไม่อาจเป็นผู้เสียหายที่จะสามารถ ฟ้องร้องคดีอาญาได้ เนื่องจากมิได้เป็นผู้เสียหายโดยนิตินัย

ในมาตรา 49 วรรคท้าย เป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในความผิดมูลฐาน ดำเนินการโดยให้เลขาธิการส่งเรื่องให้พนักงานอัยการพิจารณายื่นคำร้องขอให้ศาลมีคำสั่งให้

⁶¹ กิตติ กิตยารักษ์, ชชาติ ชัยเดชสุริยะ, ณัฐวสา ฉัตรไพฑูรย์, ปฎิญญาว่าด้วยหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากอาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยไม่ถูกต้อง, มาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดียนตุลา) น. 115.

ทรัพย์สินนั้นตกเป็นของแผ่นดิน แต่หากมีเหตุอันควรที่จะดำเนินการเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในความผิดมูลฐานให้เลขาธิการส่งเรื่องให้พนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายที่กำหนดความผิดฐานนั้นดำเนินการตามกฎหมายดังกล่าวเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายก่อน ดังนั้นบุคคลที่มีสิทธิได้รับการคุ้มครองสิทธิ หมายถึงบุคคลใด “ผู้เสียหายในความผิดมูลฐาน” (The Injured Person in a Predicate Offence) ที่ได้รับความคุ้มครองนั้นเมื่อพิจารณาถึงบทบัญญัติแห่งกฎหมายแล้วเห็นว่า บุคคลที่จะได้รับการคุ้มครองสิทธินี้ต้องเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดมูลฐาน เมื่อความผิดมูลฐานเป็นความผิดหลักที่จะนำพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาใช้เป็นความผิดทางอาญาหรือมีโทษทางอาญาและความเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดอาญาซึ่งเป็นความผิดมูลฐาน หากพิจารณาว่า คำนิยาม “ผู้เสียหาย” ในความผิดมูลฐานนั้นควรจะใช้หลักเกณฑ์ในการพิจารณาเช่นเดียวกับผู้เสียหายในคดีอาญาหรือไม่ หากเป็นเช่นนั้นแล้ว ในความผิดมูลฐานที่รัฐเท่านั้นเป็นผู้เสียหาย เช่น ความผิดตามพระราชกำหนดกู้ยืมเงินที่เป็นการฉ้อโกงประชาชน พ.ศ. 2527 ซึ่งบัญญัติขึ้นเพื่อปราบปรามการกระทำที่เป็นการฉ้อโกงประชาชนกับวางมาตรการเพื่อคุ้มครองประโยชน์ของประชาชนเป็นส่วนร่วม ความฐานเจ้าพนักงานเบียดบังยกยอกทรัพย์ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 147 เป็นต้น ผู้ที่มีอำนาจดำเนินคดีแก่ผู้กระทำความผิดคือเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้น ทั้งนี้กฎหมายประสงค์จะคุ้มครองสาธารณชนทั่วไปเป็นส่วนรวมเอกชนจึงไม่ใช่ผู้เสียหายโดยตรง⁶²

กรณีของผู้เสียหายในความผิดมูลฐานที่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดอาญานั้น การคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายในความผิดมูลฐานนี้จะคุ้มครองบุคคลดังกล่าวหรือไม่ เนื่องจากผู้เสียหายดังกล่าวนี้เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดอาญา ซึ่งหากพิจารณาตามหลักเกณฑ์ของผู้เสียหายในคดีอาญาแล้ว ผู้เสียหายนั้นย่อมไม่เป็นผู้เสียหายโดยนิตินัย คือ หากบุคคลมีส่วนร่วมในการกระทำความผิด ยินยอม ให้มีการกระทำความผิด หรือพัวพันกับการกระทำอันเป็นความผิดหรือเป็นการกระทำโดยมิชอบ บุคคลนั้นไม่ใช่ผู้เสียหาย⁶³ ที่จะดำเนินการฟ้องร้องดำเนินคดีอาญาได้ แต่ผู้เสียหายนั้นได้รับความเสียหายอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดอาญานั้นๆ แล้วแต่ตนมิใช่ผู้เสียหายโดยนิตินัย ในส่วนของการดำเนินการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 นั้น ควรให้ความคุ้มครองบุคคลผู้เป็นผู้เสียหายดังกล่าวด้วย เช่น คดีที่จำเลยหลอกเอาเงินชาว

⁶² เกียรติขจร วังนะสวัสดิ์, อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 46, น. 69.

⁶³ เกียรติขจร วังนะสวัสดิ์, อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 46, น. 53.

โดยบอกว่าสามารถติดต่อวังเต๋นให้เขียวเป็นเสมียนปกครองได้ตามที่สมัครสอบไว้ เท่ากับชาว
 ใช้ให้จำเลยไปจูงใจให้เจ้าพนักงานกรมการสอบทำการอันไม่ชอบด้วยหน้าที่ อาจถือได้ว่าชาว
 ใช้ให้จำเลยทำผิด ชาวไม่ใช่ผู้เสียหาย⁶⁴ ที่จะดำเนินการฟ้องร้องคดีอาญาดังกล่าวได้ แต่ชาวนั้น
 จะสามารถที่จะได้รับการคุ้มครองสิทธิที่ได้เสียไปอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดอาญานั้น
 หรือไม่ ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ผู้เสียหายตามหลักเกณฑ์ของผู้เสียหายในคดีอาญา แต่ก็เกิด
 ความเสียหายขึ้นอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดนั้นแล้ว กฎหมายจึงควรให้บุคคลดังกล่าว
 ได้รับความคุ้มครองในความเสียหายที่บุคคลนั้นพึงได้รับด้วย หากนำเอาหลักเกณฑ์ของผู้เสียหาย
 โดยนิตินัยในคดีอาญามาพิจารณากับการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายในพระราชบัญญัติป้องกัน
 และปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 เอกชนผู้ได้รับความเสียหายโดยแท้จริงนั้น แต่มิได้เป็น
 ผู้เสียหายโดยนิตินัยแล้ว ย่อมจะมีได้รับการคุ้มครองสิทธิตามพระราชบัญญัติฉบับนี้

จากการพิจารณาข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่าทั้งที่บุคคลดังกล่าวนี้ได้รับความเสียหาย
 จริงๆ แต่กฎหมายกลับมิได้ให้ความคุ้มครองสิทธิในส่วนที่เขาต้องสูญเสียไปจากการกระทำ
 ความผิดนั้น ย่อมเป็นการที่ไม่ยุติธรรมแก่ผู้เสียหายเป็นอย่างมาก ดังนั้นการจะนำเอาหลักเกณฑ์
 เช่นใดมาใช้ในการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายตามมาตรา 49 วรรคท้ายแล้ว ควรต้องพิจารณาว่า
 กฎหมายดังกล่าวมีเจตนารมณ์อย่างไร

ดังนั้นการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปราม
 การฟอกเงิน พ.ศ. 2542 กฎหมายมุ่งที่จะคุ้มครองสิทธิแก่ผู้ได้รับความเสียหายในทางทรัพย์สิน
 อันเกิดมาจากการกระทำความผิดอาญา เช่น ทรัพย์สินที่ผู้เสียหายนั้นถูกขโมยไป ทรัพย์สินที่ผู้เสียหาย
 ถูกกรรโชก หรือรีดเอาไป เป็นต้น ดังนั้นเห็นได้ว่าสิทธิในการเรียกร้องทรัพย์สิน ความเสียหายดังกล่าว
 นั้น เป็นสิทธิในทางแพ่งของผู้เสียหายซึ่งเกิดขึ้นเนื่องมาจากการกระทำความผิดอาญา ดังนั้น
 การพิจารณา ตัวผู้เสียหายในความผิดมูลฐานนี้ หากนำเอาหลักเกณฑ์เดียวกันกับการพิจารณา
 ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาใช้นั้นเห็นว่าจะไม่เหมาะสม ดังนั้นควรต้องเป็น
 ผู้ที่ได้รับความเสียหายจริงๆ หรือโดยแท้จริงจากการกระทำความผิดอาญานั้น โดยที่ผู้เสียหาย
 เป็นผู้เสียหายในทางแพ่งจากการกระทำความผิดฐานนั้นนั่นเอง ถึงแม้ว่าผู้เสียหายจะไม่ใช่ว่าผู้เสียหาย
 โดยนิตินัยก็ตาม สมควรที่จะได้รับการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายตามมาตรา 49 วรรคท้าย หากนำเอา
 หลักเกณฑ์ผู้เสียหายในคดีอาญามาใช้ในการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในมาตรา 49 วรรคท้าย
 แล้ว อาจทำให้เกิดปัญหาเช่นเดียวกับการฟ้องร้องคดีอาญาก็ได้ ทั้งที่เป็นผู้เสียหายที่ได้รับความ
 ความเสียหายจริงๆ แต่กลับไม่ได้รับการคุ้มครองเลย ย่อมไม่เป็นธรรม ดังนั้นจึงควรพิจารณาถึง

⁶⁴ โปรดดูคำพิพากษาฎีกาที่ 1461/2523, (เนติ.), น. 916.

ความเสียหายที่บุคคลนั้นพึงได้รับการกระทำความผิดอาญานั้นๆ โดยที่บุคคลนั้นสามารถที่จะเข้ามาเพื่อให้ตนนั้นได้รับการคุ้มครองสิทธิในส่วนที่ตนนั้นได้เสียหายไป ถึงแม้ว่าบุคคลนั้นจะไม่ได้เป็นผู้เสียหายในคดีอาญาที่จะมีสิทธิในการดำเนินการฟ้องร้อง หรือเริ่มต้นคดีอาญานั้นได้ ซึ่งในส่วนดังกล่าวนี้เป็นสิทธิในการเริ่มต้นคดี แต่ในส่วนที่บุคคลนั้นได้รับความเสียหายแล้ว บุคคลนั้นจึงควรได้รับการคุ้มครอง ถึงแม้ว่าตนจะมีส่วนร่วมในการกระทำความผิดก็ตาม แต่ความเสียหายก็ได้เกิดขึ้นกับบุคคลนั้นจริงๆ โดยให้สามารถได้รับความคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายด้วย

ส่วนในกรณีของผู้สุจริตภายนอกนั้น ถึงแม้ว่าจะมิได้เป็นผู้เสียหายในคดีก็ตาม แต่หากผู้สุจริตภายนอกนั้นได้รับความเสียหาย หรือถูกระทบกระเทือนสิทธิของตนแล้ว เห็นควรที่กฎหมายต้องคุ้มครองสิทธิของบุคคลดังกล่าวด้วยเช่นเดียวกับผู้เสียหาย โดยมองบุคคลนั้นในฐานะเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายโดยแท้จริง ซึ่งหากกฎหมายไม่ได้คุ้มครองสิทธิของผู้สุจริตภายนอกแล้ว ย่อมเป็นการไม่ยุติธรรมแก่บุคคลดังกล่าว

เมื่อพิจารณาถึงการดำเนินการกับทรัพย์สินที่เกี่ยวกับการกระทำผิดแล้ว เป็นเรื่องการยึดหรืออายัดทรัพย์สินในทางแพ่ง และกฎหมายบัญญัติให้นำเอาประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับโดยอนุโลมในส่วนที่เกี่ยวกับการดำเนินการกับทรัพย์สินของกฎหมายดังกล่าว เมื่อเป็นเรื่องทางแพ่งแล้ว การฟ้องร้องดำเนินคดีของผู้เสียหาย เพื่อให้ตนได้รับค่าเสียหาย หรือค่าสินไหมทดแทน เพื่อเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องเฉพาะตัว หรือเป็นส่วนได้เสียโดยแท้ของผู้เสียหายโดยที่ผู้เสียหายประสงค์จะใช้สิทธิทางศาลเพื่อเรียกร้องหรือไม่ก็ได้ จากการศึกษาพบว่า มาตรการยึดหรืออายัดทรัพย์สินเป็นการกระทำต่อสิทธิในทางทรัพย์สินของบุคคล การที่กฎหมายดำเนินการเพื่อคุ้มครองสิทธิจึงควรมุ่งคุ้มครองผู้ที่ได้รับความเสียหายจริงๆ โดยไม่ต้องคำนึงถึงว่า ผู้เสียหายนั้นจะเป็นผู้เสียหายในคดีอาญาหรือไม่ก็ตาม เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายที่มุ่งตัดวงจรอาชญากรรมไม่ให้ขยายการกระทำ ความผิดต่อไป โดยมีให้สามารถนำเอาเงินหรือทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำผิดนั้นไปใช้ในการดำเนินการผิดกฎหมายอีกต่อไปได้โดยปองปราบปรามการกระทำผิด และดำเนินการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

3.3.2 ความผิดมูลฐานที่มีผู้เสียหาย

โดยทั่วไปแล้ว ผู้เสียหายมักเป็นประธานในการเริ่มคดี ไม่ว่าจะเป็นการร้องทุกข์ หรือกล่าวโทษ โดยความผิดหลายๆ มูลฐานจะเป็นความผิดที่มีผู้เสียหาย เช่น ความผิดฐานลักทรัพย์

ทำร้ายร่างกาย ข้อโกง ยักยอกทรัพย์ เป็นต้น ย่อมมีตัวผู้เสียหายโดยตรงจากการกระทำความผิดนั้นๆ แต่ก็มีหลายกรณีที่ความผิดอาญานั้นไม่มีตัวผู้เสียหายที่เดือดร้อนโดยตรง ซึ่งเรียกได้ว่า “ความผิดที่ไม่มีผู้เสียหาย” (Victimless Crimes หรือ Crimes without Victims) การดำเนินคดีในกรณีที่ความผิดฐานนั้นเป็นความผิดที่ไม่มีผู้เสียหาย ย่อมทำให้การดำเนินคดีเป็นไปอย่างลำบาก ทั้งในเรื่องการรวบรวมพยานหลักฐานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ เนื่องจากบางครั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจก็ต้องอาศัยความร่วมมือ และการให้ข้อเท็จจริงจากผู้เสียหาย และพยานอื่นๆ อีกด้วย เห็นได้ชัดในความผิดเกี่ยวกับการเสพยาเสพติด ซึ่งก็เป็นความพอใจทั้งฝ่ายผู้ซื้อและฝ่ายผู้ขายเอง เจ้าหน้าที่ตำรวจจึงไม่ได้รับความร่วมมือในการเสาะแสวงหาผู้กระทำความผิดมาลงโทษ⁶⁵

กฎหมายฟอกเงินปัจจุบันมีความผิดมูลฐาน จำนวน 8 มูลฐาน ดังนั้นการจะดำเนินคดีฟอกเงินได้ จะต้องมีการกระทำความผิดมูลฐานใดเกิดขึ้นก่อน ซึ่งเป็นความผิดอาญา โดยบางฐานความผิดก็ไม่มีอาชญากรรมผู้เสียหายที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำความผิดโดยตรง แต่บางฐานความผิดเป็นความผิดที่มีผู้เสียหาย คือมีตัวผู้เสียหายโดยตรงจากการกระทำความผิดนั้นๆ เช่น ในความผิดที่มีการได้ไปซึ่งทรัพย์สินหรือมีการประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน ย่อมมีผู้เสียหายโดยตรงจากการกระทำผิดนั้นๆ ดังเช่น ในกรณีมาตรา 343 ความผิดฐานข้อโกงประชาชนนั้น ถูกยกเว้นไม่เป็นความผิดอันยอมความได้ เพราะเป็นการหลอกลวงประชาชนแม้คงไม่ได้หมายความว่าไม่มีเอกชนเป็นผู้เสียหายโดยเฉพาะ ผู้ที่ได้รับความเสียหายเพราะการหลอกลวงย่อมเป็นเอกชนเป็นคนๆ ไป เอกชนแต่ละคนนี้ย่อมถือได้ว่าได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำความผิดเป็นผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(4)⁶⁶

3.3.3 ความผิดมูลฐานที่ไม่มีผู้เสียหาย

การกำหนดความผิดอาญาโดยทั่วไป มักจะมีผู้เสียหายเป็นหลักในการเริ่มคดีไม่ว่าจะเป็นการร้องทุกข์ หรือกล่าวโทษ และติดตามเรื่องจนความผิดนั้นได้ยุติไปในทางใดทางหนึ่ง ย่อมจะมีผู้เสียหายเดือดร้อนโดยตรงจากการกระทำความผิดนั้นๆ แต่ก็มีหลายกรณีที่ความผิดทางอาญาไม่มีผู้เสียหายที่เดือดร้อนโดยตรง ตรงข้ามกลับเป็นความลงตัวด้วยกัน

⁶⁵ ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, “ข้อที่ควรคำนึงเกี่ยวกับกฎหมายฟอกเงิน,” วารสารดุลพาห (กรกฎาคม-สิงหาคม 2537), น. 45-50.

⁶⁶ จิตติ ดิงศรัทีย, คำอธิบายประมวลกฎหมายอาญา ภาค 2 ตอน 2 และภาค 3, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : จีระการพิมพ์, 2545) น. 893.

ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง แต่มันขัดกับหลักนโยบายของรัฐ เราเรียกความผิดชนิดนี้กันว่า “ความผิดที่ไม่มีผู้เสียหาย” (Victimless Crimes)⁶⁷ แต่ก็มีหลายกรณีที่ความผิดอาญานั้นไม่มีตัวผู้เสียหายที่เดือดร้อนโดยตรง ซึ่งเรียกได้ว่า “ความผิดที่ไม่มีผู้เสียหาย” (Victimless Crimes หรือ Crimes without Victims) การดำเนินคดีในกรณีที่ความผิดฐานนั้นเป็นความผิดที่ไม่มีผู้เสียหายย่อมทำให้การดำเนินคดีเป็นไปอย่างลำบาก ทั้งในเรื่องการรวบรวมพยานหลักฐานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ เนื่องจากบางครั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจก็ต้องอาศัยความร่วมมือ และการให้ข้อเท็จจริงจากผู้เสียหาย และพยานอื่นๆ อีกด้วย ดังนั้นเมื่อเป็นความผิดที่ไม่อาจมีผู้เสียหายได้แล้ว ย่อมไม่มีบุคคลใดอยู่ในฐานะที่จะได้รับการคุ้มครองสิทธิดังกล่าว โดยถือว่าไม่มีประธานแห่งสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองแต่อย่างใด

⁶⁷ Edmund M. Schur, Crimes without Victims, (New Jersey : Prentice Hall, 1965) p.169.